

EU:N KOULUMAITO-OHJELMA SUOMESSA

Helsingin yliopisto
Taloustieteen laitos
Maatalouspolitiikka
Maisterintutkielma
Vaismaa Päivi
013451109
Maaliskuu 2012

Tiedekunta/Osasto Fakultet/Sektion – Faculty Maatalous-metsätieteellinen tiedekunta		Laitos/Institution – Department Taloustieteen laitos
Tekijä/Författare – Author Päivi Vaismaa		
Työn nimi / Arbetets titel – Title EU:n koulumaito-ohjelma Suomessa		
Oppiaine / Läroämne – Subject Maatalouspolitiikka		
Työn laji/Arbetets art – Level Maisterintutkielma	Aika/Datum – Month and year Maaliskuu 2012	Sivumäärä/ Sidoantal – Number of pages 78 + 7
Tiivistelmä/Referat – Abstract Koulumaitotuki on maidon tukiohjelma, jonka avulla tuetaan Euroopan unionin lasten ja nuorten maidon ja eräiden maitovalmisteiden käyttöä kouluruokailun yhteydessä. Koulumaitojärjestelmä luotiin 1970-luvulla päätarkoituksenaan maitomarkkinoiden tasapainottaminen ja ylituotannon purkaminen. Sitten ohjelman tärkeänä tavoitteena on ollut saada lapset ja nuoret käyttämään maitotuotteita päivittäisessä ruokavaliossa maidon sisältämien hyvien ravitsemuksellisten ominaisuuksien vuoksi. Tukeen oikeutettujen tuotteiden valikoima on vuosien kuluessa muuntunut täysmaidosta vähärasvaisiin ja rasvattomiin maitotuotteisiin. Tutkielman tavoitteena oli tutkia miten maidon käytölle maksettava tuki Suomessa vaikuttaa maitoa ja maitotuotteita koskeviin hankintapäätöksiin sekä hakijatyyppiin (kunta vs. yksityinen koulu ja -päiväkot) ja hakijan kokoluokan ja maantieteellisen sijainnin vaikutusta siihen hankitaanko toimipisteisiin enemmän tukikelpoisia vai tuettomia maitotuotteita. Kuluttajan ostopäätöksiin vaikuttavat tulo- ja hintatekijöiden lisäksi tarpeet, odotukset, asenteet, ryhmäjäsenyydet, esimerkki ja neuvot, vaikuttajayksilöiden suositukset, kulutusarvot ja normit sekä varsinkin markkinointikeinot kuten myynti ja mainonta. Kuluttajan käyttäytyminen vaihtelee lisäksi muun muassa hyödykeryhmittäin, alueittain ja ajoittain. Sosiaaliset tekijät selittävät kuluttajakäyttäytymisen toistuvia säännönmukaisuuksia. Organisaatiossa ryhmän muut jäsenet sekä organisaation rakenne vaikuttavat ostoryhmän päätöksiin. Elintarvikkeiden kulutuksen ohjaukseen vaikutetaan myös mm. informaatio-ohjauksen keinoin. Suomessa kouluille ja päiväkodeille maksetaan EU:n tukea maidon ja maitovalmisteiden käyttöön. Tuki määräytyy kulutuksen mukaisesti ja enimmillään sitä voi saada 2,5 desilitralle maitoa oppilasta ja koulupäivää kohti. Lukuvuonna 2010–2011 lähes kaksi kolmasosaa kouluissa käytetystä maidosta oli rasvatonta ja maitoa toimitettiin manner-Suomen ja Ahvenanmaan kouluhin yli 16 miljoonaa litraa. Tutkimusaineisto koostuu Maaseutuviraston keväällä 2010 tekemästä kyselytutkimuksesta kaikille koulumaitotuen kuntahakijoille ja tuen itse hakeville yksityisille kouluille ja päiväkodeille, vastauksia analysoitavaksi oli 89 kpl. Tutkimusote oli kvantitatiivinen. Tulosten mukaan kuntahakijat hankkivat toimipaikkoihinsa enemmän tukikelpoisia tuotteita kuin yksityiset koulut ja päiväkodit. Enemmän tuettomia kuin tukikelpoisia tuotteita hankitaan vain vähän, yhteensä 6,7 prosenttiin kaikista toimipaikoista. Kuntahakijat ovat vaihtaneet kevytmaidon ykkösmaitoon ja rasvattomaan maitoon korkeammalla osuudella kuin yksityiset koulut ja päiväkodit. Myös toimipaikan maantieteellisellä sijainnilla on vaikutusta siihen onko siirrytty käyttämään ykkösmaitoa ja rasvatonta maitoa kevytmaidon sijaan. Tuki on kokonaisuudessaan ohjannut ostovalintoja rasvattomampiin maitotuotteisiin, vaikka koulumaitotuen maksettu kokonaispotti on laskenut n. 15 prosenttia vuoden 2009 määrästä (4,5 milj. euroa) vuoteen 2010 verrattuna rasvaisempien tuotteiden poistuttua tuettujen tuotteiden listalta Suomessa.		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords koulumaitotuki, koulumaito-ohjelma, hintatuki, hintateoria, kyselytutkimus		
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Taloustieteen laitos ja Viikin kampuskirjasto		
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information		

Sisällys

1 JOHDANTO	5
1.1 Tutkimuksen tausta	5
1.2 Tutkielman tavoitteet ja tutkimusongelmat	6
1.3 Aikaisempia tutkimuksia	7
2 MAIDON MARKKINAJÄRJESTELMÄ, KULUTUSTOTTUMUKSET JA RAVITSEMUSPOLITIikka	11
2.1 Yhteisten markkinajärjestelyjen perusrakenne	11
2.1.1 Ohjauskeinot sisämarkkinoilla	12
2.1.2 Maidon markkinajärjestelmä	13
2.2 Maidon ja maitotuotteiden kulutus Suomessa	13
2.2.1 Ravintorasvat	14
2.2.2 Nestemäiset maitovalmisteet	15
2.3 Maidon tarjontamäärät Suomessa	19
2.4 Terveystavoitteinen ravitsemuspolitiikka	21
2.4.1 Ravitsemuspolitiikka ja kuluttaja	23
2.4.2 Kuntien vastuu lasten ravitsemuksesta	23
2.4.3 Kouluruokailusuositus	24
3 KOULUMAITO-OHJELMA	26
3.1 EU:n koulumaitojärjestelmä	26
3.2 Koulumaitojärjestelmä Suomessa	29
3.2.1 Kunta ja yksityinen koulu tai päiväkotituen hakijana	31
3.2.2 Tuetut tuotteet ja tukitasot vuonna 2010	32
4 HINTATEORIA KULUTTAJAN NÄKÖKULMASTA	34
4.1 Kysyntäteorian perusta	34
4.2 Tarjontateorian perusta	36
4.3 Markkinoiden rakenne ja hinnan määräytyminen	37
4.4 Kuluttajan ostokäyttäytyminen	40
4.4.1 Asenteet ja motiivit	40
4.4.2 Sosiaaliset tekijät	42
4.5 Organisaation ostokäyttäytyminen	42
4.6 Elintarvikkeiden kulutuksen ohjauskeinot	43
4.7 Hintatuen ja maksusetelin vaikutus kulutukseen	44
5 TUTKIMUSAINEISTO JA -MENETELMÄT	46
5.1 Aineisto	46

5.2 Tutkimusmenetelmät	47
5.2.1 Tilastolliset tunnusluvut.....	48
5.2.2 Ristiintaulukointi ja χ^2 -riippumattomuustesti	48
5.2.3 Riippuvuuksien tutkiminen.....	49
5.2.4 Keskiarvojen vertailu	50
6 TUTKIMUSTULOKSET	51
6.1 Tilastolliset tunnusluvut.....	51
6.1.1 Vastaajien sukupuolijakauma, ikä ja hakijatyypit.....	51
6.1.2 Vastaajien alueellinen sijoittuminen ja toimipaikan kokoluokka	52
6.1.3 Tuen vaikutus maitotuotteiden hankintaan	54
6.1.4 Tuen taloudellinen merkitys toimipaikalle	55
6.2 Ristiintaulukointi	56
6.2.1 Hakijatyypin vaikutus ostoalintoihin	56
6.2.2 Kokoluokan vaikutus ostoalintoihin	57
6.2.3 Maantieteellisen sijainnin vaikutus ostoalintoihin	58
6.2.4 Ruoan ravitsemuksellisen laadun huomioiminen elintarvikehankinnoissa.....	60
6.2.5 Tuen taloudellinen merkitys alueellisesti.....	61
6.3 Riippumattomuuden testaus.....	62
6.4 Korrelaatio	63
6.5 Keskiarvovertailut.....	64
6.5.1 Kruskal-Wallis H-testi	64
6.5.2 Mann-Whitney U-testi	64
7 JOHTOPÄÄTÖKSET	66
7.1 Tärkeimmät havainnot	66
7.2 Tutkimuksen luotettavuuden arviointi ja jatkotutkimusaiheet.....	68
LÄHTEET	70
LIITE 1. Asiakaskysely	79

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen tausta

Suomi sitoutui Euroopan unioniin liittyessään noudattamaan EU:n maatalouspolitiikkaa. Osana yhteistä maatalouspolitiikkaa ovat maatalouden yhteiset markkinajärjestelyt, joiden avulla pyritään saavuttamaan yhteisen maatalouspolitiikan tavoitteet ja tarvittaessa ohjaamaan kauppaa ja tuotantoa kaikissa Euroopan unionin jäsenmaissa. Markkinajärjestelmät sitovat jokaista jäsenvaltiota, koska lähtökohtana EU:n maatalouspolitiikalle ovat yhteiset maatalousmarkkinat. Noin 90 prosenttia EU:n maataloustuotannosta kuuluu yhteisten markkinajärjestelyjen piiriin, joten ne kattavat suurimman osan kasvi- ja eläintuotannosta. (MMM 2010a.)

Maatalouspoliittisilla toimilla on pyritty turvaamaan tuottajille kohtuullinen tulotaso ja kuluttajille kohtuulliset hinnat. Tämä on kuitenkin johtanut siihen, että unionin sisämarkkinahinnat ovat nousseet maailmanmarkkinahintoja korkeammaksi. Tästä on seurannut se, että vähitellen 1960-luvulta alkaen on ajauduttu ylituotantoon, budjettiongelmiiin sekä vaikeuksiin maailmanmarkkinoilla. (Valtioneuvosto 2005, 15.) Tilanteeseen on saatu korjausta 1980- ja 1990-luvuilla, jolloin otettiin käyttöön poliittisia toimenpiteitä ylituotannon rajoittamiseksi. Näitä ovat esimerkiksi maidontuotannon kiintiöt ja tukikelpoisten viljelyalojen ja eläinten määrälliset rajoitukset. (Euroopan komissio 2009, 8.)

Koulumaito-ohjelma on yksi maidon tukiohjelmista ja sillä tuetaan lasten ja nuorten maidon ja eräiden maitovalmisteiden käyttöä kouluruokailun yhteydessä. Koulumaitojärjestelmä luotiin 1970-luvulla päätarkoituksenaan aluksi maitomarkkinoiden tasapainottaminen ja ylituotannon purkaminen. Sitten ohjelman tärkeänä tavoitteena on ollut saada lapset ja nuoret käyttämään maitotuotteita päivittäisessä ruokavaliossaan ja omaksumaan hyvät ravitsemukselliset ominaisuudet sisältävät maitotuotteet jokapäiväiseen käyttöön myös myöhemmin elämässään. (Euroopan komissio 1999, 8.)

Suomen EU-jäsenyyden toteutuessa vuoden 1995 alusta tuli koko EU:n lainsäädäntö voimaan välittömästi. Koulumaito-ohjelma on jäsenmaata sitova ja se otettiin Suomessa käyttöön huhtikuun alussa vuonna 1995. (Eduskunta 1995.) Tuotevalikoima on vuosien kuluessa muuntunut täysmaidosta vähän tai ei ollenkaan rasvaa sisältäviin maitotuotteisiin. Myös tuotteiden sallittuihin suolapitoisuuksiin on tullut muutoksia.

Kouluissa käytetystä maidosta lukuvuonna 2010–2011 lähes kaksi kolmasosaa oli rasvatonta. Kouluihin toimitetuista maidoista 63 prosenttia oli rasvatonta ja 16 prosenttia ykkösmaitoa. Kevytmaidon ja täysmaidon käytetään myös vähän, lähinnä puurojen valmistukseen. Kevytmaidon osuus kaikesta kouluissa käytetystä maidosta oli 18 prosenttia ja täysmaidon kolme prosenttia. Lukuvuonna 2010–2011 toimitettiin manner-Suomen ja Ahvenanmaan kouluihin yli 16 miljoonaa litraa maitoa. (Maito ja Terveys 2012a.)

1.2 Tutkielman tavoitteet ja tutkimusongelmat

Tutkielman **tavoitteena** on tutkia miten koulumaitotuki vaikuttaa maitoa ja maitotuotteita koskeviin hankintapäätöksiin ja onko hakijatyypillä (eli sillä, onko kyseessä kunta vai yksityinen koulu tai päiväkot) ja hakijan kokoluokalla vaikutusta siihen ostetaanko toimipisteisiin enemmän tukikelpoisia vai tuettomia maitotuotteita. Lisäksi halutaan tutkia miten ruoan ravitsemuksellinen laatu otetaan huomioon ruokailua koskevissa hankinnoissa yleensä. **Tutkimusongelmat** ovat seuraavat:

- Hankitaanko tuen ansiosta rasvattomampia maitotuotteita kuin ennen?
- Onko hakijatyypillä vaikutusta siihen, millaisia maitotuotteita hankitaan?
- Vaikuttaako tuenhakijan kokoluokka ostovalintoihin?
- Vaikuttaako tuenhakijan maantieteellinen sijainti ostovalintoihin?
- Miten ruoan ravitsemuksellinen laatu otetaan huomioon hankinnoissa yleensä?
- Onko tukihausta vastaavan henkilön iällä vaikutusta maitotuotteiden valintaan?

Ennakko-oletus on, että maksettava tuki on ohjannut ostokäyttäytymistä vähärasvaisiin maitotuotteisiin, koska vallitseva ravitsemuspolitiikka kouluruokailusuositusten avulla ohjaa käyttämään kyseisiä tuotteita. Oletus on myös, että Suomen itä- ja pohjoisosissa kouluihin ja päiväkoteihin ostetaan enemmän rasvaa sisältäviä maitotuotteita kuin Suomen etelä- ja länsiosissa. Oletus perustuu Maaseutuviraston markkinatukiosaston koulumaitotiimin tekemiin havaintoihin asiakkaiden käyttäytymisestä. Koulumaitotukihakua hoitava henkilö toimipaikassa on yleensä kunnan ruokapalvelupäällikkö tai vastaava. Oletus on, että tukihausta vastaavan henkilön ikä voi osaltaan vaikuttaa ostopäätöksiin kokemuksen ja asenteiden myötä. Nuoremmat suosivat vähärasvaisempia tuotteita kuin vanhemmat.

1.3 Aikaisempia tutkimuksia

Erilaisilla kohdennetuilla elintarvikeveroilla ja -tuilla on pyritty vähentämään epäterveellisinä pidettyjen ravintoaineiden saantia monissa korkean tulotason maissa, joissa on huolestuttu liikalihavuuden ja kroonisten sairauksien lisääntymisestä. Suomi esimerkiksi on ottanut käyttöön vuoden 2011 alussa pienen, alkoholittomia juomia, makeisia ja jäätelöä koskevan valmisteveron. Tehdyt tutkimukset verojen tehokkuudesta ovat olleet johtopäätöksiltään erilaisia. (Irz & Niemi 2011, 3.)

Maltilliset kohdennetut verot voivat aikaansaada merkittäviä parannuksia ravitsemusterveyteen (Kotakorpi ym. 2011). Suomalaisessa tutkimuksessa Irz (2010, 293–304) tekee johtopäätöksen, jonka mukaan verolla, joka kohdistetaan runsaasti sokeria ja rasvaa sisältäviin elintarvikkeisiin, ei pystytä vaikuttamaan nautitun energian määrään ja liikalihavuuteen. Myöskään veron vaikutukset ruokavalion laatuun eivät ole yksiselitteisiä. (Irz & Niemi 2011, 3.)

Euroopan komission rahoittaman EatWell-projektin tutkijat Capacci ym. (2012) julkaisivat eri politiikkakeinojen tehokkuutta vertailevan tutkimuksen terveellisten ruokailutottumuksien omaksumiseksi Euroopassa. Tutkimustulosten perusteella tutkijat pitävät tukea tehokkaampana (ja kustannustehokkaampana) keinona kuin veroa ja suosittavat hintatukea terveellisille elintarvikkeille, kuten hedelmille ja vihanneksille. (Irz & Niemi 2011, 15.)

Griffith ym. (2010) tutkivat voion ja margariinin sisältämälle tyydyttyneelle rasvalle asetetun veron vaikutuksia rasvan kulutukseen. He havaitsivat, että veron vaikutus ei riipu ainoastaan kuluttajan käyttäytymisestä vaan myös siitä miten tuotetta valmistava yritys mukauttaa tuotteen hintatason veron asettamisen jälkeen. Toiseksi, jos asetetaan vero jollekin tuoteryhmälle, on tärkeää että otetaan huomioon tuotteen substituuttihyödykkeet. Tuoteryhmän sisällä voidaan vaikuttaa ravinteiden saantiin positiivisesti. Kuluttajat ohjataan veron ansiosta esimerkiksi käyttämään suhteellisen korkean tyydyttyneen rasvan määrän omaavan tuotteen sijaan suhteellisen matalan tason tyydyttynyttä rasvaa sisältävää tuotetta. (Irz & Niemi 2011, 14.)

Tanskalaistutkimuksessa Smed ym. (2007, 624–639) johtopäätöksen mukaan verottamalla jotain tiettyä ravintoainetta päädytään usein epähaluttuun tilanteeseen muiden ravintoaineiden saannin osalta. Tämän vuoksi useita politiikkakeinoja pitäisi käyttää varovasti samanaikaisesti, että päästäisiin haluttuun tulokseen ruokailutottumusten parantamiseksi. Jos esimerkiksi halutaan yhtäaikaaisesti leikata tyydyttyneen rasvan ja sokerin saantia ja lisätä kuidun saantia, vaatii tämä veron asettamisen tyydyttyneelle rasvalle ja sokerille ja tuen maksamista kuitupitoisille elintarvikkeille. (Irz & Niemi 2011, 14.)

Euroopan komission teettämässä koulumaitojärjestelmän vaikuttavuuden arvioinnissa vuonna 1999 tutkittiin koulumaito-ohjelman vaikutusta maitotuotteiden markkinoihin. Ohjelman kautta toimitetun maidon ja maitotuotteiden määrät ovat erittäin pieniä verrattuna esimerkiksi EU:n kokonaismarkkinoihin (0,3 % kaikesta EU:n alueella meijereihin toimitetusta maidosta vuosina 1996–1997). Tämä seikka laskee koko ohjelman suhteellista tärkeyttä. (Euroopan komissio 1999, 8.)

Tutkittaessa koulumaito-ohjelman tehokkuutta maitotuotteiden kulutuksen lisäämisessä todettiin, että hinta ei ole päätekijä, joka vaikuttaa maidon ja maitotuotteiden kulutukseen ylipäänsä (tämä seikka koskee myös kouluikäisiä lapsia). Nestemäisen maidon hinta on laskenut, mutta samaan aikaan myös nestemäisen maidon kulutus on laskenut. Nestemäisen maidon ja virvoitusjuomien hintakilpailullinen asema on parantunut (maidon hinta suhteessa virvoitusjuomien hintaan on alentunut), mutta nestemäisen maidon käyttö on vähentynyt verrattuna

vaihtoehtoisiin juomiin kuten hedelmämehuihin, virvoitusjuomiin ja kivennäisvesiin. (Euroopan komissio 1999, 9.)

Koulumaito-ohjelman tehokkuus maitotuotteiden hyvistä ravitsemuksellisista ominaisuuksista tiedottamisessa on ollut olematonta. Vaikutus tietämyksen parantamisessa on ollut negatiivista, koska ohjelman kautta ei ole suunnattu varoja minkäänlaisiin maidon tiedotuskampanjoihin ja kyseessä on olennaisesti hintatuki. Ohjelman avulla on kuitenkin pystytty hiukan kasvattamaan maitotuotteiden tuotevalikoimaa ja kulutusmahdollisuuksia koululaisten keskuudessa. (Euroopan komissio 1999, 9.) Euroopan neuvosto päätti säilyttää koulumaito-ohjelman, vaikka ulkoisen arvioinnin päätelmät ohjelmasta vuonna 1999 olivat äärimmäisen kriittisiä ja komissio ehdotti koulumaitojärjestelmän lakkauttamista (Euroopan tilintarkastustuomioistuimien 2011, 39).

Vuonna 2005 toteutettiin Isossa-Britanniassa ulkoinen arviointi EU:n koulumaitojärjestelmään myönnetystä kansallisesta tuesta Englannin kouluissa (Evaluation of the national top-up to the EU school milk subsidy in England). Arviointi kattoi maidon myynnin alennettuun hintaan eikä se kohdistunut alle 5-vuotiaille suunnattuun kansalliseen maidon ilmaisjakeluohjelmaan. Koulumaitojärjestelmää arvosteltiin tutkimuksen päätelmissä voimakkaasti siitä, että se ei ollut tehokas eikä vaikuttava. Erityisesti arvioinnissa tuotiin esille vähäinen lisäarvo, jonka järjestelmä tuo ja korkeat hallintokustannukset sekä se, että tuettu maito maksaa oppilaille enemmän kuin maito valintamyymälöissä. Kertomuksessa todettiin, että kansallinen tuki ei ole ollut kannattavaa ja hallitusta suositeltiin lopettamaan sen maksaminen. (Euroopan tilintarkastustuomioistuimien 2011, 48.)

Euroopan tilintarkastustuomioistuin tutki vuonna 2011 koulumaitoa ja kouluhedelmiä koskevien ohjelmien vaikuttavuutta. Päätelmissä todettiin, että kymmenen vuotta koulumaito-ohjelman säilyttämispäätöksen jälkeen olivat samat peruspuutteet yhä läsnä, eikä niiden korjaamiseen ollut saatu luotua toimivia ratkaisuja. Todettiin, että koulumaito-ohjelman vaikuttavuus on tällä hetkellä hyvin vähäinen. Koska tuen määrä on vähäinen, ei ohjelma juurikaan houkuttele osallistumaan siihen ja vaikutukset rajoittuvat suurelta osin nollavaikutuksiin. Tukiohjelmaan kuuluvat tuotteet ovat olennainen osa kouluateriaa, joten edunsaajat

olisivat ostaneet niitä ilman tukeakin. Todettiin myös, että joissain maissa järjestettävä ilmaisjakelu tuottaa parempaa tulosta, mutta tämä toiminta liittyy kalliisiin kansallisiin lisäohjelmiin ja näihin yhteisön tuki vaikuttaa vain marginaalisesti. Pedagogisen vaikutuksen (tiedottaminen maidon hyvistä ravitsemuksellisista ominaisuuksista) osalta tilintarkastustuomioistuin totesi, että koulutustavoitteita ei ole otettu nykyisen järjestelmän yhteydessä riittävän hyvin huomioon. Jakeluiden näkyvyys (mm. koulumaitojuliste koulun ilmoitustaululla) esimerkiksi ei ole aina taattu eikä käyttöön ole otettu opetuksellista erityisjärjestelmää. (Euroopan tilintarkastustuomioistuin 2011, 39.)

2 MAIDON MARKKINAJÄRJESTELMÄ, KULUTUSTOTTUMUKSET JA RAVITSEMUSPOLITIikka

2.1 Yhteisten markkinajärjestelyjen perusrakenne

Markkinajärjestelypolitiikka ja etenkin maidon markkinajärjestelmä ovat oleellinen syy sille, miksi koulumaito-ohjelma on perustettu ja miksi maidon käyttöä kouluissa tuetaan.

Romaan sopimuksessa vuonna 1957 luotiin perusta koko yhteisön maatalouspolitiikalle. Markkinoiden oikeusperusta on tämän yhteisen maatalouspolitiikan mukaisesti 32 artikla. Kaikkia yhteisiä markkinajärjestelyjä säädellään tästä artiklasta johdettujen perusasetusten avulla. (Euroopan parlamentti 2000.) Säädoskehityksessä säännellään sisämarkkinoita, kolmansien maiden kanssa käytävää kauppaa ja kilpailusääntöjä (Euroopa 2008).

Markkinoita koskeva politiikka on merkittävin ja vanhin osa yhteistä maatalouspolitiikkaa. Poliitiikan tarkoituksena on vakauttaa markkinoita ja ohjata maataloustuotantoa. Tuotteet ja tuoteryhmät on asetettu erityisjärjestelmän eli yhteisten markkinajärjestelyjen alaiseksi, jotta tuotantoa ja kauppaa pystytään ohjaamaan yhteisten sääntöjen mukaisesti. Markkinajärjestelyt perustuvat kolmeen perusperiaatteeseen.

- Yhteiset markkinat, eli maataloustuotteiden vapaa liikkuvuus jäsenvaltioiden välillä.
- Yhteisön suosituimmuusasema, esimerkiksi rajasuojamekanismit.
- Yhteisvastuullinen rahoitus, eli yhteisestä maatalouspolitiikasta aiheutuneiden kustannusten maksaminen yhteisön talousarviosta.

Yhteiset markkinajärjestelyt kattavat noin 90 prosenttia jäsenvaltioiden maataloustuotannosta. Merkittävimmät poikkeukset ovat peruna ja alkoholi. (Euroopan parlamentti 2000.)

2.1.1 Ohjauskeinot sisämarkkinoilla

Sisämarkkinoita ohjataan kolmella tavalla. Markkinainterventiot koskevat julkisia interventio-ostoja maataloustuotteiden markkinoilta. Näitä tuotteita ovat esimerkiksi vilja, naudanliha, maito, voi ja rasvaton maitojauhe. Markkinoiden vakaus, tavaroiden tasapuolinen saanti ja ostajien tasapuolinen kohtelu varmistetaan tuotteiden myymisellä interventiovarastoista. Lisäksi osalle tuotteista voidaan myöntää yksityisen varastoinnin tukea. Näitä tuotteita ovat muun muassa kerma, tietyt voit ja tietyt juustot. (Europa 2008.)

Erityisillä interventiotoimenpiteillä voidaan rahoittaa jäsenvaltioille puolet eläintautien tai kuluttajien luottamuksen saavuttamisen aiheuttamista menoista. Erityistoimenpiteitä sovelletaan vilja- riisi- ja sokerialoilla. Kun halutaan edistää tarjonnan sopeutumista markkinoiden vaatimuksiin, voidaan yhteisön toimia käyttää apuna joillain aloilla. Näitä aloja ovat esimerkiksi munat, elävät kasvit, naudan-, sian-, lampaan ja siipikarjanliha. (Europa 2008.)

Kolmas tapa sisämarkkinoiden ohjaamiseksi on kiintiö- ja tukijärjestelmät. Maidolle ja sokerille vahvistetaan kansalliset tuotantokiintiöt. Nämä kiintiöt jaetaan tuotantoyritysten kesken.

Tukia myönnetään tukijärjestelmän avulla seuraaville aloille:

- kuivatun rehun ja kuiduntuotantoon tarkoitetun pellavan jalostaminen,
- tärkkelyksen- ja sokerintuotanto,
- maito ja maitotuotteet, oliiviöljy ja syötäväksi tarkoitetut oliivit sekä mehiläistuotteet,
- yhteisön tupakkarahasto,
- silkinviljely

(Europa 2008.)

2.1.2 Maidon markkinajärjestelmä

Osana markkinajärjestelypolitiikkaa on maidon markkinajärjestelmä, johon kuuluvat ne tukiohjelmat, joissa tukea maksetaan maidon ja maitovalmisteiden käytöstä jäsenvaltioissa (MMM, 2010b).

Maidon markkinajärjestelmällä on EU:n yhteisessä maatalouspolitiikassa ja sen tavoitteiden saavuttamisessa tärkeä rooli. Maidon markkinajärjestelmä koostuu useista eri toimenpiteistä. Näitä ovat rajajärjestelyt (mm. tuontitullit), maitokiintiöt, varastointi (interventio- ja yksityinen varastointi) sekä erilaiset tukiohjelmat (mm. koulumaitotuki). (Laurila 1999, 12.) Edellä mainittujen toimenpiteiden avulla pyritään maidon ja maitotuotteiden kysynnän ja tarjonnan välisen tasapainon parantamiseen.

Markkinajärjestelyn toimenpiteillä rajoitetaan EU:n ulkopuolista tuontia ja vientiä. Keskeisille maitotuotteille on asetettu minimituontihinnat, jotka ovat perustana yhteisön tuotantoa suojaavien tuontimaksujen määrittämiselle. Vientituki määrätään yhteisön markkinahinnan ja kansainvälisten markkinoiden markkinahinnan perusteella ja sen avulla pyritään pitämään maitotuotteiden hinnat EU:n sisämarkkinoilla tavoitellulla tasolla. (MMM 2009a.)

2.2 Maidon ja maitotuotteiden kulutus Suomessa

Saadaksemme vertailupohjaa tutkimusaineistossa olevien koulujen ja päiväkotien maitotuotehankinnoille on syytä ensin tutustua hieman maidon ja maitotuotteiden kokonaiskulutukseen Suomessa sekä kulutustottumusten muutoksiin viime vuosina.

Monet eri tekijät vaikuttavat maitotuotteiden kulutukseen. Tuotteiden kulutusta voidaan hetkellisesti lisätä hintakampanjoilla ja voimakkaalla mainonnalla (Kallio, Marttila & Talpila 2000, 16). Van der Hamsvoort ja de Vlieger (1995) ovat määrittäneet kolme päätekijää, jotka vaikuttavat maitotuotteiden kuluttajamarkkinoilla. Näitä ovat taloudelliset tekijät, trendit elämäntyyliä ja arvoissa sekä demografiset tekijät.

2.2.1 Ravintorasvat

Kansanterveyslaitoksen julkaisussa Ravitsemuskertomus 2003 esitellään Suomessa tehtyjen ravitsemusalan tutkimusten ja kerättyjen tilastojen päätuloksia. Rasvan kulutuksen muutokset noudattavat edellisvuosien kehitystä. Margariiniin ja etenkin voin kulutus on vähentynyt. Kasviöljyjen kulutus on sen sijaan kasvanut. Esimerkiksi vuonna 2002 käytettiin margariinia 7,6 kiloa, kasviöljyjä 5,2 kiloa ja voita 3,0 kiloa henkeä kohti. Jo vuosien ajan on voin suosio leivänpäällysrasvana laskenut. Voin käyttö myös leivonnassa ja ruoanvalmistuksessa on vähentynyt, kun kasviöljyistä on tullut suosituin rasvalaatu. (Lahti-Koski & Sirén 2004, 26.)

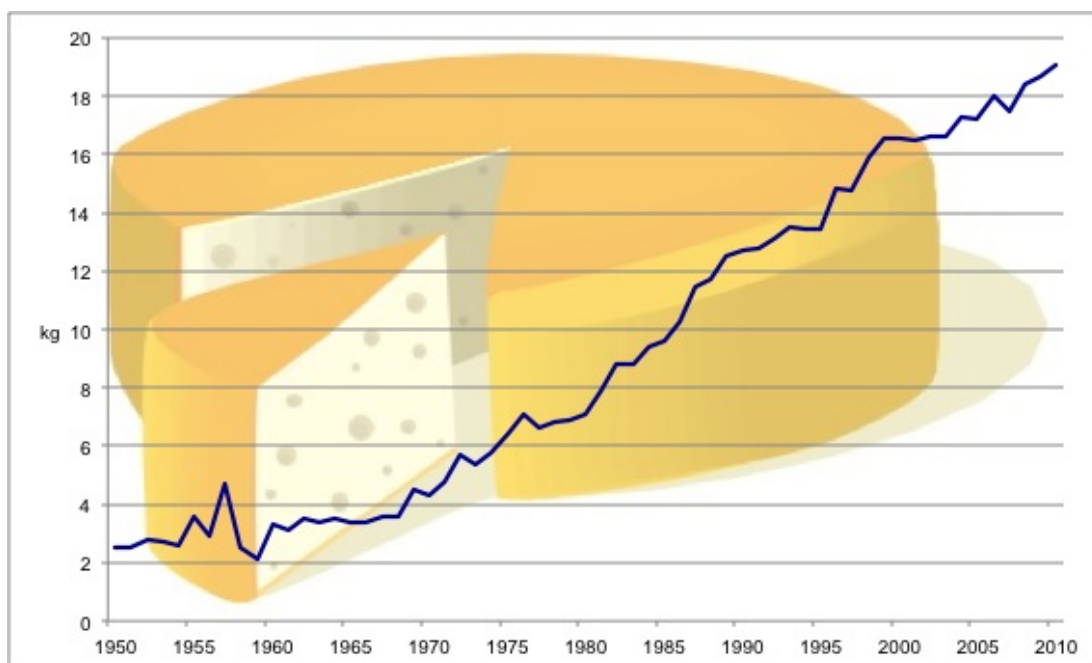
Tietohaarukka 2011 mukaan voin kulutus on ollut alimmillaan Suomessa vuonna 2005, jolloin sitä kulutettiin 2,7 kiloa henkeä kohti, mutta sen jälkeen kulutus on lähtenyt kasvuun (taulukko 1). Voi-kasviöljyseosten kulutus on ollut suurimmillaan vuonna 2005 ja sen jälkeen kulutusmäärä on tasaantunut 2,8 kiloon henkeä kohti. Margariinin viime vuosien kulutustietoja ei ole saatavilla. Voin kokonaiskulutus vuonna 2010 oli 17 miljoonaa kiloa. Maitorasvan kokonaiskulutus vuonna 2010 oli 37,9 grammaa/henkilö/päivä. (Tietohaarukka 2011, 38, 40.)

TAULUKKO 1. Ravintorasvojen kulutus kg/henkilö Suomessa vuosina 2005, 2009 ja 2010 (Tietohaarukka 2011, 38).

Kulutus kg/henkilö	2005	2009	2010
Voi	2,7	2,9	3,1
Voi-kasviöljyseos	3,0	2,8	2,8
Margariini	7,4	ei tietoa saatavilla	ei tietoa saatavilla

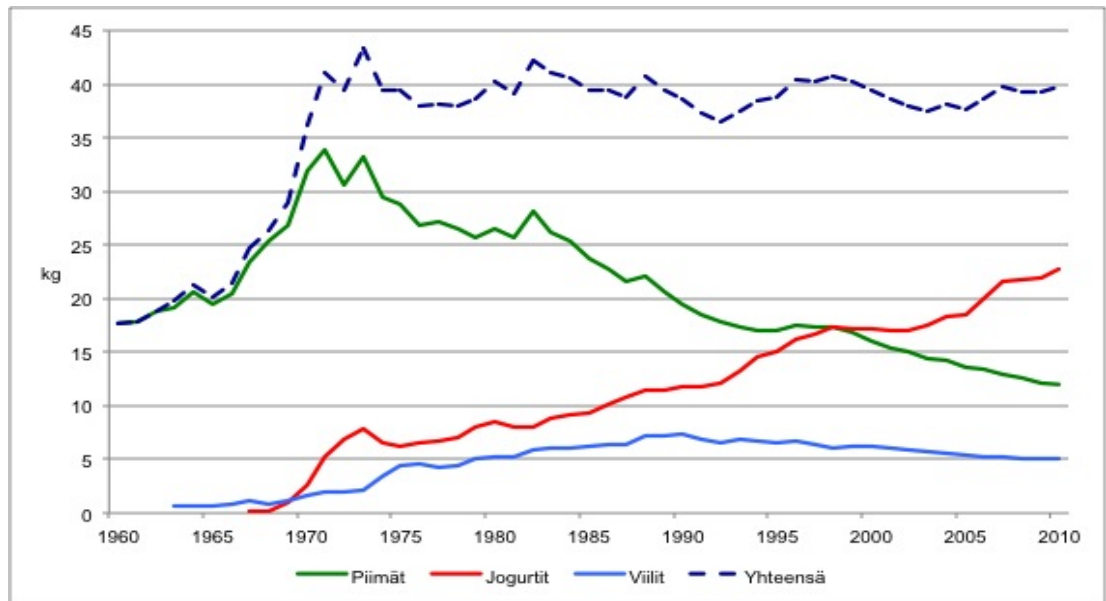
2.2.2 Nestemäiset maitovalmisteet

Nestemäisten maitovalmisteiden kokonaiskulutus on ollut jo vuosikymmeniä laskusuuntainen. Erityisesti on vähentynyt piimän ja maidon kulutus. Jogurtin kulutus on kasvanut tasaisesti 1980-luvulta lähtien ja huipussaan kulutus on ollut 1990-luvun lopulla. Jogurtin kulutus näyttää tasaantuneen viime vuosina noin 17 kiloon vuodessa. Myös juuston kulutus on ollut kasvussa ja lähestynyt jogurtin kulutusta ollen vuonna 2003 16,6 kiloa. (Lahti-Koski & Sirén 2004, 26.) Vuonna 2010 juustojen kulutus oli lähes 20 kiloa henkeä kohti (kuvio 1).

KUVIO 1. Juuston kulutus Suomessa 1950–2010, kg/henkilö/vuosi (Tike 2011c).

Piimää, viiliä ja jogurtia kulutettiin vuonna 2010 henkeä kohti yhteensä 40,6 kiloa. Vuonna 2010 syötiin jogurtia henkeä kohti noin 23 kiloa eli neljä prosenttia enemmän kuin edellisellä vuonna (kuvio 2). Kerman ja viilin kulutus nousi pari prosenttia. Kermaa kului 7 litraa ja viiliä 5 kiloa henkeä kohti. (Tike 2011a.)

KUVIO 2. Hapatettujen maitovalmisteiden kulutus Suomessa 1960–2010, kg/henkilö/vuosi (Tike 2011b).

Maidon kulutus on ollut jo pitkään laskussa, vaikka nestemäisten maitovalmisteiden valikoima on monipuolistunut huomattavasti. Vuonna 1960 kuluttivat suomalaiset Ravintotaseiden mukaan maitoa 270 litraa henkeä kohti. Kulutus on tähän verrattuna puolittunut 2000-luvulle tultaessa. Vuonna 2002 käytettiin maitoa 146 litraa henkeä kohti. Maidon juonnin on havaittu vähenevän niin aikuisilla kuin koululaisillakin. Suomalaiset miehet juovat keskimäärin 2,9 desilitraa maitoa ja 0,4 desilitraa piimää päivässä. Naiset puolestaan juovat maitoa 1,8 desilitraa ja piimää 0,5 desilitraa päivässä. (Lahti-Koski & Sirén 2004, 33.)

Maito on Suomessa lähes koko kansan juoma ja sen merkitys suomalaisten ravitsemuksessa sekä ruokakulttuurissa on suuri. Suomalaisista yli 15-vuotiaista 63 prosenttia käyttää maitoa päivittäin ja 80 prosenttia viikoittain. Maidon käyttö painottuu nuoriin ikäryhmiin. Alle 35-vuotiaat suomalaiset käyttävät maitoa huomattavasti enemmän ja useammin kuin tätä vanhemmat. Maitoa eniten kuluttava ryhmä ovat 15–24-vuotiaat nuoret miehet. Miltei kolmannes heistä juo maitoa vähintään viisi lasillista päivässä. Myös naisista eniten maitoa käyttävä ikäryhmä on 15–24-vuotiaat. (Pohju 2011.)

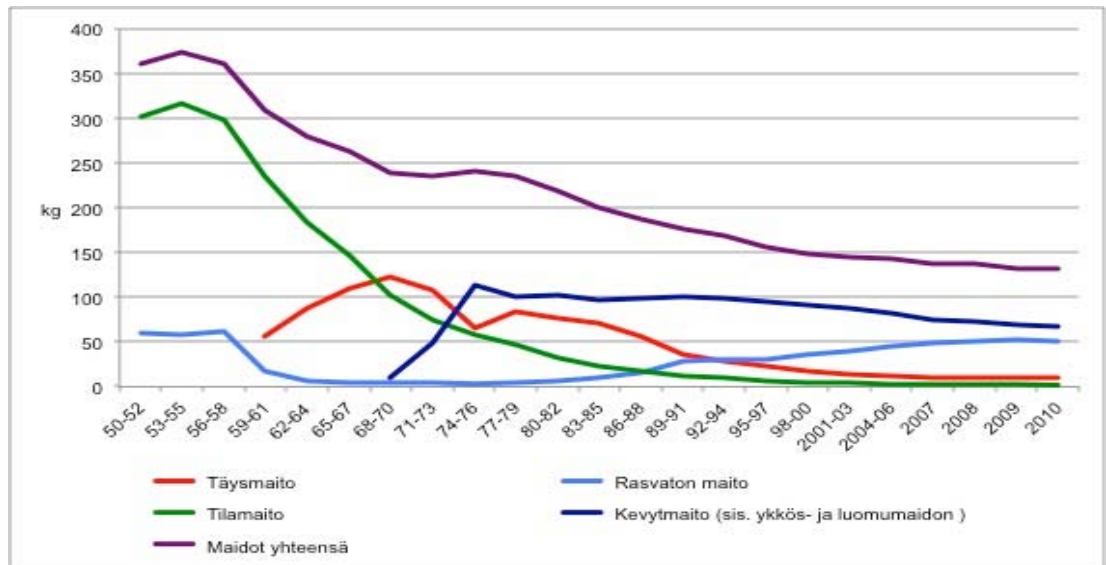
Suomalaiset suosivat jatkuvasti vähärasvaisempia maitolaatuja. Tila- tai täysmaitoa käytettiin maitolaaduista eniten 1950- ja 1960-luvuilla. Suosikkimaidon aseman saavutti nopeasti kevytmaito, joka tuli markkinoille 1970-luvulla. Kevytmaito on edelleen miesten suosituin maitovalinta, mutta naisten käytetyimmäksi maitolaaduksi nousi 1990-luvulla rasvaton maito. (Lahti-Koski & Sirén 2004, 33.)

Maitoa juovat miehet käyttävät päivittäin enemmän kaikkia maitolaatuja kuin naiset. Enemmän rasvaa sisältäviä maitolaatuja käytetään pienempiä määriä kuin vähärasvaisempia vaihtoehtoja. On myös havaittu, että mitä korkeampi on koulutustaso, sitä suurempi on todennäköisyys että henkilö valitsee ykkösmaidon tai rasvattoman maidon maitolaadukseen. Maanviljelijöistä ja eläkeläisistä noin 30 prosenttia suosii vähärasvaisempia maitolaatuja, kun lähes puolet ylemmistä toimihenkilöistä on näiden maitolaatujen käyttäjiä. Noin viidennes yli 15-vuotiaista kertoo käyttävänsä piimää. Iän karttuessa piimän käyttö yleistyy. (Lahti-Koski & Sirén 2004, 34.)

Maitoa lainkaan juomattomien suomalaisten määrä on ollut jatkuvassa kasvusuunnassa. Vuonna 2003 aikuisväestön terveyskäyttäytyminen -tutkimukseen osallistuneista yli 15-vuotiaista miehistä 22 prosenttia ja naisista 30 prosenttia ilmoitti, ettei juo maitoa lainkaan. Osuudet ovat pienempiä nuorten ryhmässä, jossa 12–18-vuotiaista pojista 10 prosenttia ja tytöistä noin 20 prosenttia ei juonut maitoa lainkaan. (Lahti-Koski & Sirén 2004, 34.)

Kouluruokailuselvityksessä vuonna 2004 havaittiin, että puolet yläasteen oppilaista valitsi maidon ruokajuomakseen kouluaterialla. Tyttöjen osuus oli 39 prosenttia ja poikien osuus 61 prosenttia. Tutkimus on toistettu samanlaisena vuosina 1988, 1994 ja 1998. Koulumaidon juominen on aikaisempiin vuosiin verrattuna vähentynyt selvästi. (Lahti-Koski & Sirén 2004, 34.) Kouluruokailulla ja päiväkotiruokailulla on suuri merkitys maidon kulutustottumusten omaksumisessa sillä maidon käyttötottumukset muovautuvat nuorena. Kun maito on osa päivittäistä ruokailua jo koulussa, on todennäköistä että maito säilyy ruokavaliossa myös vanhemmalla iällä. (Kallio ym. 2000, 18 – 19.)

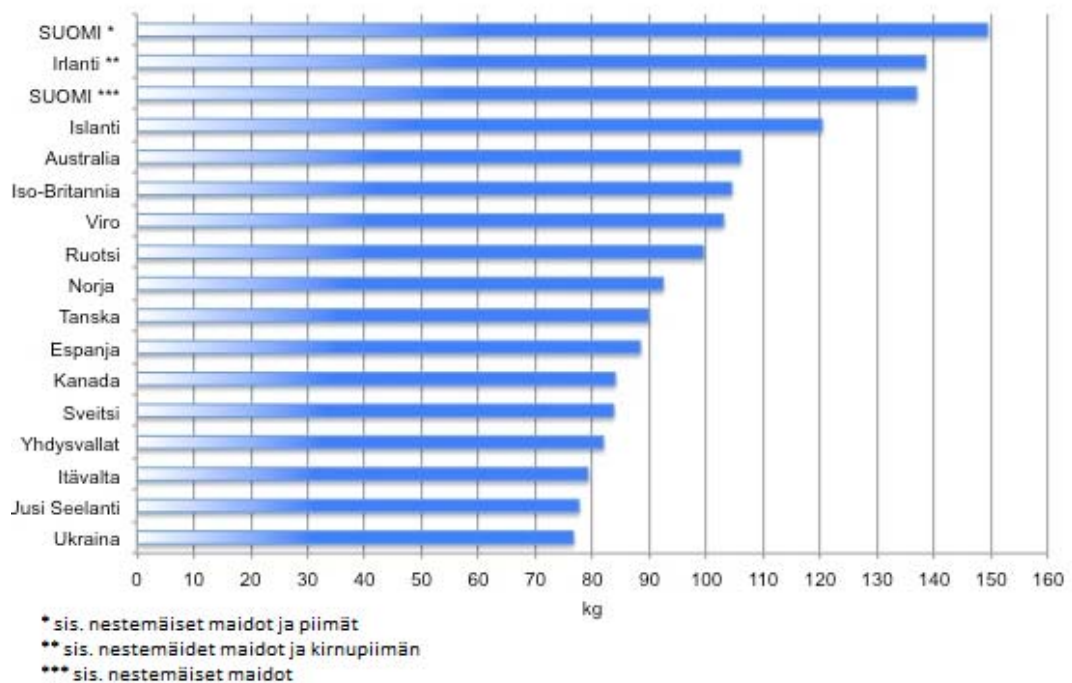
Vuonna 2010 Suomessa kulutettiin keskimäärin 183 kiloa nestemäisiä maitotuotteita henkeä kohti. Tästä juodun maidon osuus oli 131 litraa, josta rasvatonta maitoa oli vajaa 40 prosenttia ja kevytmaitoa noin puolet (kuvio 3). Piimän kulutus oli 12 litraa henkeä kohti. Edellisvuodesta kulutus laski maidon ja piimän osalta noin prosentin. (Tike 2011a.)

KUVIO 3. Maidon kulutus Suomessa 1950–2010, kg/henkilö/vuosi (Tike 2011d).

Maidon juomisesta luopuminen alkaa useimmiten jo ennen 25 vuoden ikää. Erityisesti miehillä tapahtuu maidon kulutustottumuksissa iän myötä suuri muutos. Maitoa juomattomien määrä yli kolminkertaistuu siirryttäessä 15–24-vuotiaista 55–64-vuotiaisiin. Naisilla maitoa juomattomien osuus on korkea jo nuorissa ikäryhmissä, eikä osuus muutu ikäryhmien välillä yhtä voimakkaasti kuin miehillä. Selvästi yleisin syy maidon juonnin vähentämiselle tai kokonaan lopettamiselle on usein se, ettei sitä vain tule käytettyä. Monesti käytön vähentämistä perustellaan terveydellisillä syillä, kuten laktoosi-intoleranssilla, maidon pitämisellä itselle sopimattomana tai laihdutusruokavalion noudattamisella. Maidon käyttö on myös makuasia. Usein syyksi käytön vähentämiseen mainitaan se, ettei pidä maidon mausta. (Pohju 2011.)

Suomi on maailman kärkimaa nestemäisten maitojen kulutuksessa. Kuviossa 4 näkyy vuoden 2009 maitojen kulutus eri maissa kg/henkilö/vuosi. Nestemäisten maitotuotteiden kulutus voi vaihdella myös vuodenajan mukaan. Nestemaidon kulutuksen vaihtelu vuoden sisällä on Suomessa vähäistä, huomattavasti vähäisempää kuin tuotannon vaihtelu. Nestemaidon kulutus on kesäkuukausina hieman alhaisempaa kuin talvikaudella. Esimerkiksi USA:ssa nestemaidon kulutus on kesäkaudella jopa 10 prosenttia alhaisempaa talvikauteen verrattuna. (Kallio ym. 2000, 6.)

KUVIO 4. Maidon kulutus maailmalla 2009, kg/henkilö/vuosi (Maito ja Terveys 2012c).

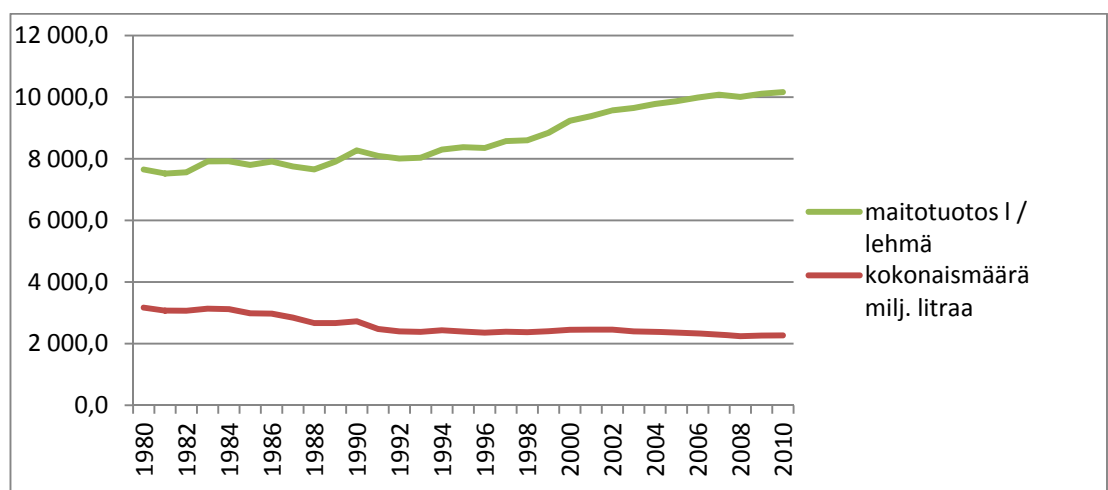
2.3 Maidon tarjontamäärät Suomessa

Tiken tilastot kertovat maidontuotannon vähentyneen 1,5 prosenttia vuoden 2010 määrästä vuoteen 2011 verrattuna. Myös voin, juuston ja maitojauheen valmistus on vähentynyt. Samaan aikaan maidontuottajien määrä on vähentynyt seitsemän

prosenttia. Nestemäisten maitotuotteiden valmistus on pysynyt lähes samalla tasolla kuin vuonna 2010. (Vuorisalo 2012.)

Kuviossa 5 on esitetty maidon kokonaistuotanto Suomessa kolmenkymmenen vuoden ajanjaksolla (1980–2010). Kokonaistuotanto sisältää meijeriin toimitetun maidon sekä maidon käytön maatiloilla (sis. ruokatalouteen, kotieläimille sekä muuhun tarkoitukseen käytetyn maidon). Nestemäisten maitotuotteiden omavaraisuusaste Suomessa vuonna 2010 oli 97 prosenttia ja maitorasvan omavaraisuusaste 120 prosenttia kulutuksesta (Tilastokeskus 2011.).

Maidonlähettäjien lukumäärä oli nykyiseen verrattuna yli kolminkertainen vielä 1980-luvun alussa. Karjakoko on kasvanut samalla kun tuottajien lukumäärä on vähentynyt. Myös lehmien keskituotos on ruokintamenetelmien kehittymisen ja jalostuksen ansioista noussut (kuvio 5). (Kallio ym. 2000, 28–29.)

KUVIO 5. Maidontuotanto ja maitotuotos Suomessa 1980–2010 (Tike 2011e).

Maidontuotannon pääalueet Suomessa ovat Pohjanmaalla sekä Itä- ja Pohjois-Suomessa. Useat Etelä-Suomen maitotilat siirtyivät 1980-luvulla kasvinviljelytiloiksi ja maidontuotannon painopiste siirtyi samalla pohjoisemmaksi. (Kallio ym. 2000, 29.)

2.4 Terveystavoitteinen ravitsemuspolitiikka

Alkujaan koulumaito-ohjelman tarkoitus oli lisätä maidon kulutusta yhteisön alueella. Sitten ohjelman painopiste on yhä enenevässä määrin siirtynyt lasten ja nuorten terveellisen ravitsemuksen tukemiseen ravitsemuspoliittisten toimenpiteiden avulla.

Lähtökohtana terveystavoitteiselle ravitsemuspolitiikalle on tieto ravitsemuksen terveysongelmista ja nykytilasta. Ravitsemuspolitiikan toteuttamiseen ja suunnitteluun tarvitaan organisaatioita, jotka sitovat yhteen olemassa olevan tiedon, tekevät ehdotuksia uusista toimenpiteistä, panevat vireille kehittämistoimia ja seuraavat politiikan onnistumista. (MMM 2003, 25.)

Terveystilaa ja siihen vaikuttavia tekijöitä seurataan suomalaisten keskuudessa kattavasti. Aikuisväestöä koskevat tiedot ruoankäytöstä ja ravintoaineiden saannista ovat kattavat, mutta tiedot lasten, nuorten ja ikäihmisten ravinnosta ovat puutteellisia. Terveystilaa edistämisen ja ravitsemus eivät ole irrallaan muista yhteiskunnan toiminnoista, ongelmia ei voida lähestyä pelkästään ravitsemusasiantuntemuksen tai terveydenhuollon tarpeista. Ravitsemuspolitiikalla on yhtymäkohtia tuotanto- ja jakeluketjun lisäksi useisiin yhteiskuntapolitiikan sektoreihin. Ravitsemuksen suunnittelua Suomessa on 1950-luvulta alkaen koordinoanut Valtion ravitsemusneuvottelukunta. (MMM 2003, 25.)

Valtio vaikuttaa kansalliseen ravitsemuspolitiikkaan ensisijaisesti informaatio-ohjauksen keinoin. Ravitsemusneuvottelukunta on vuonna 1989 julkaissut ehdotuksen ravitsemussuosituksien toteuttamiseksi ja laatinut kansalliset ravitsemussuosituksien vuosina 1978, 1987, 1998 ja 2005. Ruokapalveluita koskevat kansalliset suositukset ovat tärkeä osa informaatio-ohjausta. Suosituksia on laadittu mm. koulujen, lasten päivähoito- ja ammatillisten oppilaitosten ruokapalveluista. On vaikea arvioida maatalouspolitiikan merkitystä ravitsemuksen ja terveyden kannalta. Vaikutukset voivat olla sekä kielteisiä että myönteisiä. (MMM 2003, 24, 35.)

Koulumaito-ohjelma on eräs yhteisön rahoittama tuotekohtainen kulutuksen edistämiskampanja. EU:n alkuperäinen päätös ei ollut kohdentaa koulumaitotukea rasvattomiin ja vähärasvaisiin maitovalmisteisiin, mutta suomalaiset onnistuivat

saamaan nämä tuotteet mukaan ohjelmaan. Tämä on yksi esimerkki onnistuneesta vaikuttamisesta EU:n päätöksenteossa. Menekinedistämistukea myönnetään yleisesti myös esimerkiksi sitrushedelmille, omenille, oliiviöljylle ja pähkinöille. (MMM 2003, 24.) Kouluhedelmäohjelma on toinen lapsille ja nuorille suunnattu menekinedistämiskampanja, mutta sitä ei ole toistaiseksi otettu käyttöön Suomessa.

Terveellisestä ruokavaliosta ja maitorasvan hyvydestä/huonoudesta on olemassa erilaisia tutkimustuloksia. Esimerkiksi ruotsalaistutkimuksessa (2009) seurattiin kahdentoista vuoden ajan ruotsalaisia maanviljelijöitä. Tutkijat halusivat selvittää miksi viljelijät pysyivät pidempään terveinä kuin valtaväestö eivätkä he sairastuneet sepelvaltimotauteihin yhtä merkittävässä määrin. He löysivät kaksi merkittävää selittävää tekijää viljelijöiden hyvän terveyden taustalta. Viljelijät söivät paljon vihanneksia ja hedelmiä, joka vaikutti positiivisesti terveyteen. Näiden terveysvaikutusten todettiin kuitenkin tulevan esiin vain silloin, jos niiden käyttöön yhdistettiin runsas maitorasvojen käyttö. Tutkijat eivät havainneet vähäisen maitorasvan käytön, täysjyvävalmisteiden käytön ja kahden viikoittaisen kala-aterian pienentävän sepelvaltimotautiin sairastumisen riskiä. (Holmberg, Stiernström & Thelin 2009, 2626–2638.)

Kahdessa väestötutkimuksessa on havaittu positiivinen yhteys maitorasvan saannin ja astman välillä. Australialaistutkimuksessa todettiin, että runsaammin täysmaitoa ja voita käyttävillä nuorilla aikuisilla esiintyi vähemmän atopiaa tai lääkärin diagnosoimaa astmaa kuin vähemmän täysmaitoa ja voita käyttävillä (Abramson ym. 2003). Hollantilaisessa seurantatutkimuksessa puolestaan havaittiin, että säännöllinen maitorasvaa sisältävien tuotteiden nauttiminen vähensi astmaoireiden esiintyvyyttä alle kouluikäisillä lapsilla (Boshuizen ym. 2003).

EU:n sisämarkkinapolitiikalla on suuri merkitys ravitsemukseen kaupan esteiden poistamisen ja tavaroiden vapaan liikkumisen mahdollistavien säädösten kautta. Yhteisöjäsenyys on merkinnyt Suomelle elintarvikevalikoiman monipuolistumista. Samalla jotkut kansallisen ravitsemuspolitiikan perusasiat ovat murenneet. Tästä esimerkkinä on täydennettyjen elintarvikkeiden vapaa liikkuvuus, jos täydentämisestä ei ole terveydellistä haittaa kuluttajille. Vaikka yhteisölainsäädäntö olisi kansallisen ravitsemuspolitiikan vastainen, eivät jäsenmaat voi niitä muuttaa.

Kansanterveysperusteisiin vedoten Suomi on kuitenkin pitänyt voimassa ruoan suolapitoisuutta koskevat määräyksensä. (MMM 2003, 24.)

2.4.1 Ravitsemuspolitiikka ja kuluttaja

Kaikki ravitsemuspolitiikassa tapahtuvat toimenpiteet koskettavat kuluttajaa. Kuluttajan ruokavalintoihin vaikuttavia muutoksia tapahtuu jatkuvasti. Yksi ruoan valintaan vaikuttavista tekijöistä on ruoan ravitsemukselliset ominaisuudet. Muita tärkeitä tekijöitä ovat ruoan hinta, maku, mieltymykset, ruoan alkuperä, riskit ja uskomukset, pelot, valintatilanne ja perhetilanne. Terveellisyys on asia johon kiinnitetään entistä enemmän huomiota. (MMM 2003, 21.)

Käsitteenä termi terveellisyys on muuttumassa. Keskeisiksi ominaisuuksiksi puhuttaessa terveellisestä ruokavaliosta on perinteisesti ymmärretty tasapainoisuus, monipuolisuus ja kohtuullisuus. Uudet yksittäisiin terveyden osatekijöihin kohdentuvat terveysvaikutteiset elintarvikkeet edustavat uudenlaista terveellisyyttä. Kuluttajien kuvaa terveellisestä ja epäterveellisestä tuotteesta voivat hämärtää sellaiset epäterveellisenä pidetyt tuotteet, joihin on lisätty terveysvaikutteisuus. (MMM 2003, 21.)

2.4.2 Kuntien vastuu lasten ravitsemuksesta

Ravitsemuspalvelut, joita kunnat asukkailleen järjestävät, ovat tärkeitä. Näillä palveluilla ohjataan päivähoito- ja kouluikäisiä lapsia terveelliseen ravitsemukseen, turvataan päivittäistä jaksamista ja vaikutetaan myönteisesti syömiskäyttäytymiseen. (MMM 2003, 36.)

Koulujen ravitsemuskasvatus on tärkeä osa terveyskasvatusta. Varhain aloitetulla ravitsemuskasvatuksella voidaan vaikuttaa lasten ja nuorten ruokatottumuksiin. Päivittäinen kouluruokailu voidaan hyödyntää monella tapaa haluttaessa lisätä oppilaan valmiuksia terveellisen ja monipuolisen ruoan valintaan. Kunnat päättävät

itse kouluruokailun toteuttamistavasta omien resurssiensa mukaan. (MMM 2003, 40, 42.)

2.4.3 Kouluruokailusuositus

Kouluruokailua alettiin kehittää Suomessa jo 1900-luvulla maailmansodan aikaan, jolloin kasvoi huoli lasten ravitsemuksesta elintarvikepuulan vuoksi (Kuluttajatutkimuskeskus 2011b, 20). Suomessa on lakisääteinen, maksuton kouluruokailu tarjottu kaikille oppivelvollisuuskoulujen oppilaille vuodesta 1948 lähtien (MMM 2008, 3). Vastaavanlaista maksutonta kouluruokailua ei Euroopan maista ole muualla kuin Ruotsissa. Useimmissa maissa Euroopassa alle puolet oppilaista syö koululounaan. (Kuluttajatutkimuskeskus 2011b, 20.) Kouluruokailulla on suuri merkitys koulun opetus- ja kasvatustehtävässä. Kouluaikaisen ruokailun katsotaan edistävän oppilaan hyvinvointia, tervettä kasvua ja kehitystä. Valtion ravitsemusneuvottelukunta pitää hyvin tärkeänä, että jokainen oppilas söisi kouluaterian päivittäin sellaisena kokoonpanona kuin se on suunniteltu. Suurin osa kouluravintoloissa ruokailevista syö tutkimuksen mukaan pääruokaa, mutta aterian muita osia jätetään usein syömättä. (MMM 2008, 5.)

Opetuslaeissa säädetään kouluruokailun järjestämisestä. Päivittäinen ateria maksuttomasti taataan esi- ja perusopetuksesta lähtien toisen asteen opintojen loppuun. Ruokalistojen suunnittelua kunnissa ohjataan valtion ravitsemusneuvottelukunnan ravitsemussuosituksilla. (MMM 2008, 6.)

Lähtökohtana kouluissa tarjottavan ruoan ravintosisällön suunnitteluun ovat valtion ravitsemusneuvottelukunnan Suomalaiset ravitsemussuositukset – ravinto ja liikunta tasapainoon (2005). Erityisesti on huolehdittava siitä, että energiaravintoaineiden osuudet ja rasvan laatu noudattavat suosituksia. (MMM 2008, 7.)

Kouluruoan pitää olla ravitsemussuosituksen mukaista, täysipainoista, maukasta ja syömään houkuttelevaa. Täysipainoinen kouluateria sisältää pääruoan lisäksi maitotuotteista maidon ja piimän sekä levitteen. Malliateriaan kuuluu maitotuotteista leivänpäällyslevite sekä lasillinen maitoa tai piimää. (MMM 2008, 8, 10.)

- Ravintorasvoista leipärasvana tarjotaan *kasvirasvapohjaisia margariineja ja levitteitä*, joissa tyydyttyntä rasvaa on enintään 33 prosenttia rasvasta.
- *Juustoa* voidaan aterioilla tarjota vaihtelevasti ja sen tulee olla vähärasvaista ja mahdollisimman vähäsuolaista. Rasvaa juusto saa sisältää enintään 17 prosenttia ja suolaa enintään 1,2 prosenttia.
- Ruokajuomaksi tulee tarjota *rasvattomia tai vähärasvaisia maitoja ja piimiä*, jotka tarjoillaan kylminä. Rasvaa maito ja piimä saavat sisältää enintään 1 prosentin.
- Jos ruokailulla tarjotaan *jogurttia, viiliä tai niiden kaltaisia valmisteita* tulee niiden olla rasvattomia tai vähärasvaisia, rasvaa saa olla enintään 1 prosenti.
(MMM 2008, 9-13.)

Joukkoruokailun ruokalistat pyrkivät noudattamaan voimassa olevia ravitsemussuosituksia. Kansalliset ravitsemussuositukset myötäilevät suurelta osin pohjoismaisia suosituksia. Uusimmat pohjoismaiset ravitsemussuositukset julkaistaan seuraavan kerran vuonna 2012. (Kuluttajatutkimuskeskus 2011b, 15.)

3 KOULUMAITO-OHJELMA

3.1 EU:n koulumaitojärjestelmä

Koulumaitojärjestelmä perustuu Rooman sopimuksen artikloihin 38 ja 39 Euroopan unionin yhteisistä maatalousmarkkinoista. Erityisesti järjestelmän tarkoituksena on ollut tasapainottaa markkinoita (artikla 38), tukea tuotteiden markkinointia (artikla 40) ja edistää tuotteiden kulutusta (artikla 41). Vaikka nämä tavoitteet myöhemmin yhdistettiin asetuksessa 804/68 maidon ja maitotuotteiden yhteisistä markkinajärjestelyistä, pohjaa koulumaitojärjestelmän muodollinen perusta vuoteen 1977 (asetus 7080/77). (Euroopan komissio 1999, 2.)

Koulumaitojärjestelmän päätehtävänä on ollut edistää maitotuotteiden kulutusta kohderyhmässä, johon kuuluvat 3-18-vuotiaat lapset ja nuoret. Muita tehtäviä ovat:

- lisätä maitotuotteiden kulutusta kouluikäisten keskuudessa,
- rohkaista ottamaan maitotuotteiden käyttö tavaksi myös kouluajan jälkeen,
- varmistaa, että maitotuotteet ovat saatavilla kouluissa hintaan, joka on kilpailukykyinen vaihtoehtoisten tuotteiden kanssa,
- parantaa tietämystä ja mielikuvaa maitotuotteista jakamalla informaatiota maidon hyödyistä ja ravitsemuksellisista ominaisuuksista

Järjestelmä pyrkii vakauttamaan maidon ja maitotuotteiden markkinoita (markkinatavoite) samalla edistäen yhteisön lasten ja nuorten terveellistä ruokavaliota (ravinto- ja terveystavoite). (Euroopan komissio 1999, 2.)

Alun perin koulumaito-ohjelma käynnistettiin niin sanottuna myyntitoimenpiteenä, mutta ohjelman päätavoitteeksi on muodostunut vähitellen komission esittämä ravitsemuksellisista näkökohdista huolehtiminen. Kyseessä on valistustoimenpide, johon liittyy ravinto-opillinen osa-alue. Kiistää ei voida kuitenkaan sitä seikkaa, että huomattava maitotuotteiden lisäkulutus ei pienentäisi ylijäämää, jonka menekkiä

muutoin jouduttaisiin edistämään käyttämällä muita poliittisia toimenpiteitä. (Euroopan tilintarkastustuomioistuin 2011, 9-10.)

Ohjelma vaikuttaa kahdella tasolla. Lyhyen aikavälin tavoitteena on tukea ja lisätä tuotteiden kulutusta nuorten keskuudessa toimittamalla niitä kouluihin. Pitkän aikavälin tavoitteena on opetuksen kautta vaikuttaa ruokailutottumuksiin. Järjestelmän taustalla vaikuttaa oletus, jonka mukaan tuettujen tuotteiden kulutuksella on myönteinen vaikutus kansanterveyteen. Tästä oletuksesta ei kuitenkaan vallitse yksimielisyys. (Euroopan tilintarkastustuomioistuin 2011, 6, 10.)

Esimerkiksi lukuvuonna 2007–2008 järjestelmän kautta jaettiin lähes 300 000 tonnia maitoa 27 jäsenvaltion kouluissa. EU-tukea tähän maksettiin yhteensä yli 55 miljoonaa euroa. (Voimaa maidosta 2010.) Euroopan komissio laajensi heinäkuussa 2008 koulumaitojärjestelmän tuen piirissä olevien tuotteiden määrää. Samalla varmistettiin, että myös keskiasteen koulut pääsivät mukaan ohjelmaan päiväkotien ja peruskoulujen tavoin. Uusien sääntöjen astuttua voimaan lukuvuonna 2008–2009 tuli tuen piiriin kuuluvien maitotuotteiden valikoima aiempaa laajemmaksi. Mukana ohjelmassa ovat maito, makuaineilla maustetut maidot, laajennettu valikoima juustoja myös vähärasvaisina, hapatettuja maitotuotteita kuten piimää sekä hedelmillä ja hedelmämehuilla maustettuja maitotuotteita. (Euroopan komissio 2008a.) Heinäkuun 2008 jälkeen ei ole myöskään maksettu tukea enää ruoanvalmistuksessa käytetyille maitotuotteille. Aterioiden valmistukseen käytettyjen maitotuotteiden valvonta on hankalaa eikä se myöskään ole tehokas tapa varmistaa järjestelmän opetuksellisen tavoitteen saavuttamista. (Euroopan komissio 2008b, 3.)

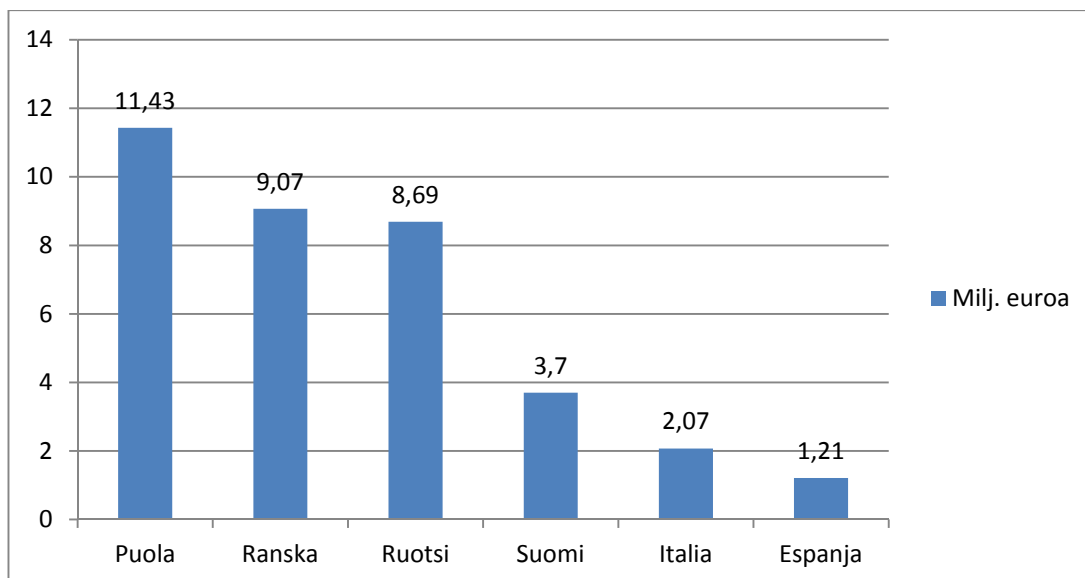
Koulumaitojärjestelmää kansallisella tasolla soveltaa jäsenvaltio itse. Jäsenvaltioilla on valta päättää mitä tuotteita EU:n tuoteluettelosta, taulukko 2, tukirahoilla hankitaan. Jäsenvaltio voi myös rajoittaa tuella hankitun maidon ja maitotuotteiden sisältöä muun muassa rasvapitoisuuden osalta. EU-tuen lisäksi hankkeeseen voi kansallisesti käyttää muitakin rahoitusta. (Euroopan komissio 2008a.)

TAULUKKO 2. Luettelo yhteisön tukeen oikeutetuista tuotteista (Euroopan komissio 2008b, 13).

Luokka	Tuote
I	Lämpökäsitelty maito (ml. laktoosittomat maitopohjaiset juomat)
	Lämpökäsitelty, maustettu, kaakaota tai hedelmämehua sisältävä maito, jossa on vähintään 90 painoprosenttia maitoa ja 7 prosenttia lisättyä sokeria ja/tai hunajaa
	Maustetut tai maustamattomat hapanmaitotuotteet, myös hedelmämehua sisältävät, joissa on maitoa vähintään 90 painoprosenttia ja enintään 7 prosenttia lisättyä sokeria ja/tai hunajaa
II	Maustetut ja maustamattomat hedelmää sisältävät hapanmaitotuotteet tai ilman hapatetta valmistetut tuotteet, joissa on lämpökäsiteltyä maitoa vähintään 75 painoprosenttia ja enintään 7 prosenttia lisättyä sokeria ja/tai hunajaa.
III	Tuorejuustot ja sulatejuustot, joissa on enintään 10 prosenttia muuta kuin maitoa sisältäviä ainesosia.
IV	Grana Padano-juusto ja Parmigiano Reggiano-juusto.
V	Juustot, joissa on enintään 10 prosenttia muuta kuin maitoa sisältäviä ainesosia ja jotka eivät kuulu luokkiin III ja IV.

Jäsenvaltion on varmistettava, että tuen määrä heijastuu asianmukaisesti edunsaajan maksamaan hintaan. Jokaiselle tukihakemukselle on tehtävä hallinnollinen tarkastus, joka kattaa tuotteiden toimittamista koskevat lomakkeet ja oppilaskohtaisten päivittäisten enimmäismäärien noudattamisen. Hallinnollisia tarkastuksia täydennetään paikalla tehtävillä tarkastuksilla. (Euroopan komissio 2008b, 9.)

EU:n jäsenmaissa ilmainen maito kouluissa tarjotaan Suomen lisäksi Ruotsissa, Tanskassa, Saksassa ja Ranskassa (Maito ja Terveys 2012b). Kuviossa 6 on esitetty koulumaitotuen maksettuja tukimääriä eräissä jäsenvaltioissa lukuvuonna 2009–2010.

KUVIO 6. Koulumaitotuen maksettu tukimäärä eräissä EU:n jäsenvaltioissa lukuvuonna 2009–2010, milj.euroa (Mattila 2011).

3.2 Koulumaitojärjestelmä Suomessa

Kouluilla ja päiväkodeilla on mahdollisuus saada oppilailleen EU:n koulumaitotukea maidon ja maitovalmisteiden käyttöön. Tuki määräytyy oppilaiden kulutuksen mukaisesti. Enimmillään koulumaitotukea voi saada 2,5 desilitralle maitoa oppilasta ja koulupäivää kohti. Koulumaitotuettuja tuotteita ovat rasvaton ja ykkösmaito, enintään yhden prosentin rasvaa sisältävät piimät, jogurtit, viilit ja rahkat, sekä tietyt juustot. (Maaseutuvirasto 2010b.)

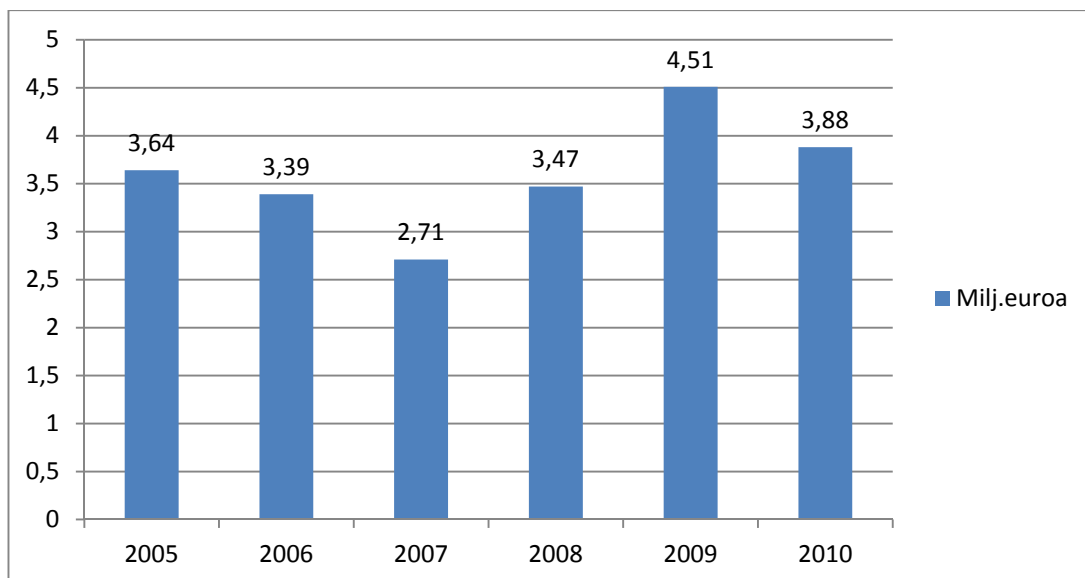
Tuki haetaan Maaseutuvirastosta. Tukea voi hakea kunta, yksityinen koulu tai yksityinen päiväkot. Edellä mainittujen valtuuttamana tuen voi hakea heidän puolestaan myös koulumaitotukea hakemaan rekisteröitynyt meijeri- tai kaupanalan yritys. Tällöin kunta/koulu/päiväkot saa ostaa tuotteen toimittajalta edullisempaan, valmiiksi tuettuun hintaan ja toimittaja hakee tuen kuukausittain jälkikäteen Maaseutuvirastosta. Suurin osa tuenhakijoista Suomessa on valtuuttanut toimittajan (esim. Valio, Arla Ingman, Kanta-Hämeen Tuoretuote) hakemaan tuen puolestaan.

Koulumaitotukiohjelmassa yksityisiksi kouluiksi ja yksityisiksi päiväkodeiksi luokitellaan esimerkiksi osakeyhtiöiden, rekisteröityjen yhdistysten ja kuntayhtymien

omistuksessa olevat koulut ja päiväkodit sekä korvaavat koulut (esim. Rudolf Steiner -koulut ja yhteiskoulut). Kunnallisilla kouluilla ja päiväkodeilla tarkoitetaan kaikkia kunnan hallinnoimia toimipisteitä (esim. alakoulut, yläkoulut ja lukiot). (Maaseutuvirasto 2010a, 5, 8-9.)

Koulumaitotukea voivat saada tukeen oikeutetussa koulutuksessa (= esiasteen koulutus, alemman perusasteen koulutus, ylemmän perusasteen koulutus, keskiasteen koulutus) kirjoilla olevat säännöllistä opetusta saavat lapset/oppilaat. Ammattikorkeakoulu-, korkeakoulu- sekä yliopistolliseen tutkintoihin johtava koulutus ei ole oikeutettu koulumaitotukeen. Käytetty koulujen luokitus perustuu Tilastokeskuksen julkaisuun Unescon kansainvälinen koululuokitus ISCED 1997, Suomalainen soveltamisopas 2007. Lyhyet kurssit eivät kuulu tuen piiriin. Koulutuksen keston tulee olla vähintään yksi lukuvuosi. Päiväkodeissa ovat tukeen oikeutettuja olleet kolme vuotta täyttäneet lapset. Tuen piiriin eivät kuulu päiväkodin/koulun henkilökunnan tai muiden ulkopuolisten ruokailijoiden kuluttamat maidot. Tukea ei liioin makseta ruoanvalmistukseen käytetystä maidosta tai maitotuotteista. (Maaseutuvirasto 2010a, 8-9.) Syyslukukauden 2011 alusta myös alle 3-vuotiaat päiväkotilapset ovat olleet tukeen oikeutettuja ja tukea on voinut hakea enintään 17 % rasvaa sisältäville juustoille (Maaseutuvirasto 2012).

Rasvattoman maidon osuus kouluissa käytetyistä maidoista on ollut yli puolet ja osuus on ollut kasvussa viime vuosina. Suomessa maksettiin vuonna 2010 koulumaitotukea noin 3,88 miljoonaa euroa (kuvio 7).

KUVIO 7. Maksettu koulumaitotuki Suomessa vuosina 2005–2010, milj.euroa (Mattila 2011).

3.2.1 Kunta ja yksityinen koulu tai päiväkotituen hakijana

Tässä tutkielmassa keskitytään tukea itse hakeviin asiakkaisiin eli kuntiin ja yksityisiin kouluihin ja päiväkoteihin. Kunnalliset koulut ja päiväkodit ostavat tuettomalla hinnalla koulumaitotukeen oikeutetut tuotteet ja kunta hakee koulumaitotuen kunnallisten koulujen ja päiväkotien puolesta lukukausittain (kevätlukukausi/syyslukukausi) jälkikäteen. Hakukaudet ovat kunnalle elo-joulukuu ja tammi-heinäkuu. Koulumaitotuen voi hakea sähköisen asiointipalveluna kautta tai vaihtoehtoisesti paperisella tukihakemuspaketilla. Jos koululla/päiväkodilla on oma ruokabudjetti, on kunnan hyvitetävä tuki täysmääräisenä koululle/päiväkodille sen saatuaan. (Maaseutuvirasto 2010a, 19–20.)

Koulumaitotuen itse hakevat yksityiset koulut ja päiväkodit hakevat tukea lukukausittain (kevätlukukausi/syyslukukausi) jälkikäteen. Hakukaudet ovat yksityisille kouluille/päiväkodeille samat kuin kunnille, eli elo-joulukuu ja tammi-heinäkuu. Yksityisen päiväkodin ja koulun tukihakemus voi sisältää vain yhden koulun tai päiväkodin tiedot. (Maaseutuvirasto 2010a, 20.)

Oppilaiden/lasten lukumäärä ilmoitetaan tukihakemuksella. Lukumääränä käytetään lukukauden ensimmäisenä päivänä koulussa tai päiväkodissa kirjoilla olevien lasten määrää. Koulu- ja toimintapäivien määränä käytetään vahvistettuja toiminta ja kouluvuoden aukiolopäiviä. Tukeen oikeuttamattomat henkilöt (toimipisteessä ruokaileva henkilökunta) tulee myös ilmoittaa tukihakemuksella. Tukeen oikeuttamattomien ruokailijoiden määränä käytetään lukukauden alun tukeen oikeuttamattomien koulu- ja päiväkotiruokailuun osallistuvien henkilöiden määrää. (Maaseutuvirasto 2010a, 21.)

Tukihakemuksen voi allekirjoittaa kuntahaussa ainoastaan kunnan edustaja. Jos tuen hakija on yksityinen koulu tai päiväkotitoimi voi tukihakemuksen allekirjoittaa ainoastaan koulun/päiväkodin edustaja. (Maaseutuvirasto 2010a, 21.)

Kun kunta, yksityinen koulu tai yksityinen päiväkotitoimi hakee tukea juustoista, piimistä, maustamattomista jogurteista, rahkoista ja viileistä, tulee hakijalla olla kirjallinen selvitys siitä, että kyseinen tuote täyttää koulumaitotuen asetusten kriteerit. Tällaiseksi kelpaava selvitys on esimerkiksi tuotteiden toimittajan lista koulumaitotukeen oikeuttavista tuotteista tai esimerkiksi juustoa valmistavan yrityksen kirjallinen ilmoitus tuotteen koostumuksesta. (Maaseutuvirasto 2010a, 20.)

3.2.2 Tuetut tuotteet ja tukitasot vuonna 2010

Taulukossa 3 on esitetty tukeen oikeutetut maitotuotteet ja tukitasot Suomessa vuonna 2010. Tuen määrä perustuu tasoihin, jotka on määritellyt komission asetuksessa (657/2008). Tuki ilmoitetaan tuotteittain euroina sataa tuotekiloa kohden. Tukeen eivät ole oikeutettuja yli 1 % rasvaa sisältävät piimät, maidot, viilit, jogurtit ja rahkat, yli 24 % rasvaa ja/tai yli 1,3 % suolaa sisältävät juustot. Tukeen oikeutettuja eivät myöskään ole maitojauhe, voi, kerma ja tilamaito. (Maaseutuvirasto 2010a, 14,16.)

TAULUKKO 3. Tukeen oikeutetut tuotteet ja tuen määrä alkaen 1.1.2010 (Maaseutuvirasto 2011).

Luokka	T.nro	Tuote	Tuki euro/kg
I	1001	Ykkösmaito, enintään 1 % rasvaa, lämpökäsitelty	0,1815
	1101	Rasvaton maito, lämpökäsitelty	
	1211	Piimä, enintään 1 % rasvaa, lämpökäsitelty	
	1221	Maustamaton/maustettu jogurtti, viili ja rahka, enintään 1 % rasvaa, maitoa vähintään 90 painoprosenttia, lisättyä sokeria tai hunajaa enintään 7 prosenttia	
II	1501	Hedelmillä ja/tai marjoilla maustettu jogurtti, viili ja rahka, enintään 1 % rasvaa, maitoa vähintään 75 painoprosenttia, lisättyä sokeria tai hunajaa enintään 7 prosenttia	0,1634
III	2001	Tuore- ja sulatejuustot, enintään 24 % rasvaa ja 1,3 % suolaa, enintään 10 prosenttia muuta kuin maitoa sisältäviä ainesosia	0,5445
V	3001	Muut juustot kuin tuore- ja sulatejuustot, enintään 24 % rasvaa ja 1,3 % suolaa, enintään 10 prosenttia muuta kuin maitoa sisältäviä ainesosia	1,3885

Tukea voidaan myöntää enintään sille määrälle maitovalmisteita ja maitoa, joka vastaa 0,25 muunnettua maitolitraa (muunnetut maitolitrat = maito- ja piimälitrat + jogurtit, juustot rahkat ja viilit muutettuna maitolitroiksi) lasta/oppilasta kohden koulu- tai toimintapäivänä. Jos toteutunut kulutus on suurempaa kuin tukeen oikeutettujen enimmäismäärä, haetaan koulumaitotukea vain enimmäismäärälle. Jos kulutus on alle koulumaitotukiasetuksessa säädetyn enimmäismäärän, tukea haetaan toteutuneen kulutuksen mukaisesti. (Maaseutuvirasto 2010a, 15.)

4 HINTATEORIA KULUTTAJAN NÄKÖKULMASTA

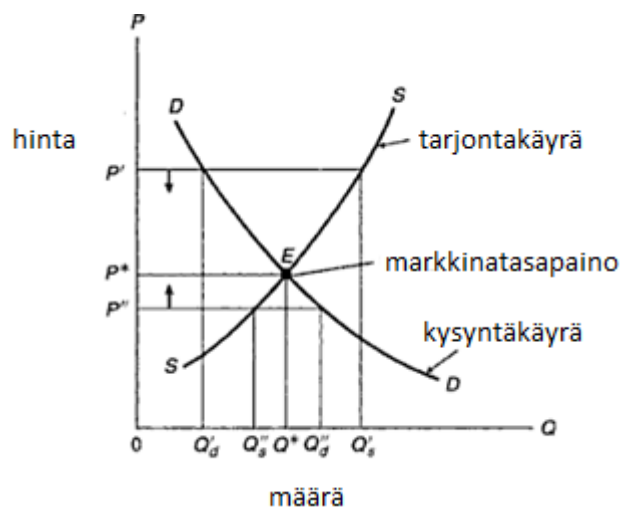
4.1 Kysyntäteorian perusta

Maataloustuotteiden kysyntä teorioineen liittyy kiinteästi hintojen käyttäytymiseen (Tomek & Robinson 1990, 9). Yksittäinen kuluttaja tai kotitalous on kysynnän teorian perusyksikkö. Jokainen kuluttaja kohtaa valitsemisen ongelman, koska hän voi valita tietyn määrän hyödykkeitä tulojensa mukaisesti. (Tomek & Robinson 1990, 9.) Tarpeet ja mieltymykset ohjaavat kuluttajan valintoja, rajoitteena kuitenkin ovat kuluttajan käytössä olevat tulot. Kuluttaja pyrkii talousteorian oletuksen mukaan maksimoimaan hyvinvointinsa eli saamansa hyödyn (Varian 2003, 19–52). Enemmän tuotetta ostetaan vain jos tuote on halpa. Kuluttajan mielestä hinnan tulisi olla mahdollisimman alhainen ja tuotteiden määrän suuri. (Tomek & Robinson 2003, 10–11.) Kun tuotteen hinta nousee, sen kysyntä laskee ja tuotteita ostetaan vähemmän.

Kysynnän suhdetta tuotteen hintaan kuvataan laskevalla kysyntäkäyrällä. Kun hinta on korkeampi, kuvaa nouseva tarjontakäyrä tuottajan halukkuutta myydä enemmän. Näille suorille perusoletuksena on, että muut tekijät säilyvät muuttumattomina, *ceteris paribus*. (Pekkarinen & Sutela 2007, 67–69, 78.)

Siihen, että tuotteen kysyntä laskee hinnan noustessa vaikuttavat tulovaikutus ja substituutiovaikutus. Hinnan nousun tulovaikutus kertoo hinnan muutoksen jälkeisen kysytyn määrän muutoksen, kun hintamuutoksen jälkeen kuluttajat ovat joko paremmassa tai huonommassa taloudellisessa asemassa. Kysynnän tulovaikutus kertoo hinnan muutoksen jälkeisen kysytyn määrän muutoksen, kun kuluttajat ovat hinnanmuutoksen jälkeen korvanneet kulutuksen toisella hyödykkeellä tai vaihtaneet takaisin toisesta hyödykkeestä. Hinnan laskun ansiosta kuluttajilla on enemmän varaa ostaa tuotetta ja he vaihtavat kulutuksen vaihtoehtoisista tuotteista takaisin alkuperäiseen hyödykkeeseen. (Sloman 2000, 36.) Yhdistettäessä useiden kuluttajien kysyntä voidaan puhua markkinakysynnästä. Tässä yhteydessä kysyntää käsitellään markkinakysyntänä, joka siis muodostuu useamman kuluttajan kysynnästä. (Ritson 1977.)

Kysynnän ja tarjonnan suhde on esitetty graafisessa muodossa kuviossa 8. Tuotteen määrä on kuvattu vaaka-akselilla ja hinta pystyakselilla. Tuote voisi olla esimerkiksi maito, jolloin määrä ilmoitettaisiin litroina ja hinta olisi per litra maitoa. Pisteessä E määrä, minkä kuluttajat haluavat ostaa on tasapainossa sen määrän kanssa, jonka tuottajat haluavat myydä. Tasapainotilassa hinta on P^* ja määrä on Q^* . (Hirshleifer & Glazer 1992, 23.)

KUVIO 8. Kysyntä ja tarjonta (Hirshleifer ja Glazer 1992, 23).

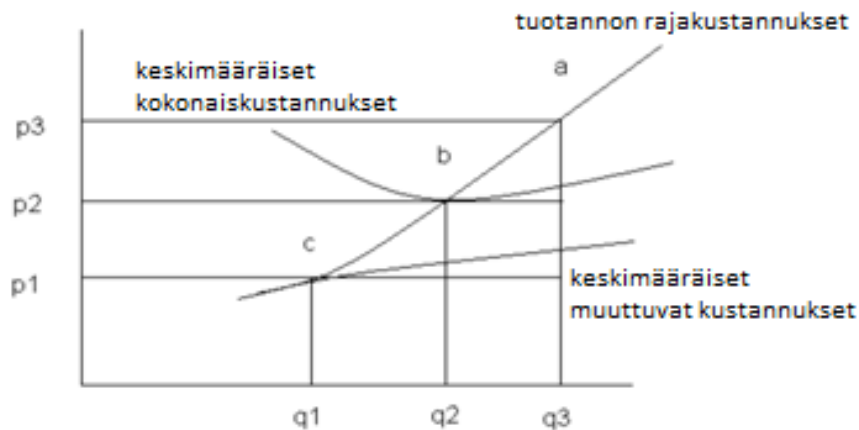
Monet elintarvikkeet ovat substituutteja, joten tietyn tuotteen hinnan noustessa vastaavan tuotteen kysyntä nousee. Tästä on esimerkkinä sianlihan kulutuksesta siirtyminen naudanlihan kulutukseen sianlihan hinnan noustessa. Uusilla tuotteilla ja innovaatioilla on myös vaikutusta tuotteiden kysyntään. Sokerin kysyntään vaikutti keinotekoisien makeutusaineiden tulo markkinoille. Voin kulutus romahti margariinin tullessa markkinoille, joten vaikutus voin kysyntään oli merkittävä. Koulutus, mainonta ja kokemus myös muuttavat tuotteiden kysyntää. Elintarvikkeiden kysyntään on vaikuttanut tietoisuus elintarvikkeiden terveysvaikutuksista. Esimerkiksi kasvisten ja viljan kulutus ovat länsimaissa nousseet ja lihan kulutus laskenut. Usein yksi tekijä ei voi selittää muutosta kysynnässä vaan kulutukseen vaikuttavat monet tekijät. Kuluttajien makujen ja mieltymysten muutokset saattavat pitkällä aikavälillä aiheuttaa muutoksia tuotteiden kysyntään. (Tomek & Robinson 2003, 22.)

4.2 Tarjontateorian perusta

Yritykset pyrkivät teorian mukaan maksimoimaan voittonsa. Voitto lasketaan vähentämällä tuloista kustannukset. Toisin sanoen yritys maksimoi voittonsa, kun tuotetun määrän rajakustannukset ovat rajatulojen kanssa yhtä suuret. Rajakustannus on kustannus, joka aiheutuu yhden lisäyksikön tuottamisesta. Rajatulo on ylimääräisen lisäyksikön myymisestä saatu tulo. (Pekkarinen & Sutela 2007, 70.) Talousteorian oletuksena on markkinoilla vallitseva täydellinen kilpailu silloin, kun

- 1) tuottajia on niin paljon, ettei kukaan heistä voi määrätä tuotteen hintaa, vaan määräysvalta siitä on markkinoilla,
- 2) markkinoilla olevat tuotteet ovat samanlaisia,
- 3) resurssit ovat siirrettävissä ja
- 4) sekä ostajilla että myyjillä on tieto tekijöistä jotka vaikuttavat tuotteen hintaan.

Kuviossa 9 on esitetty lyhyen ajan tarjontakäyrän suhdetta kustannuksiin tuottajan näkökulmasta. Tuottaja maksimoi voittonsa pisteessä a kustannusten ollessa pienimmillään. Hinnan ja tuotteiden määrän noustessa pisteen oikealla puolella myös tuotantokustannukset nousevat. Tämä pienentää tuottajan voittoa. Voitto houkuttelee markkinoille kilpailijoita, jolloin tuotteen hinta laskee. Tuotanto on kannattavaa vielä pisteessä b, jossa tulot kattavat kokonaiskustannukset. Jos hinta tästä vielä laskee, on tuottajalle tappiollista myydä pienempiä määriä alhaisemmalla hinnalla. Koska muuttuvat kulut saadaan katettua, voi tuotantoa silti jatkaa. Toiminnan lopettaminen tapahtuu pisteessä c. (Tracy 1993, 39.)

KUVIO 9. Tarjonta- ja kustannuskäyrät (Tracy 1993, 39).

4.3 Markkinoiden rakenne ja hinnan määräytyminen

Seuraavat tekijät määrittelevät markkinoiden rakenteen: ostajien ja myyjien lukumäärä, heidän jakautumisensa koon perusteella ja hyödykkeiden erilaisuusaste. Erityyppiset markkinat jaotellaan toisistaan myyjien ja ostajien määrä perusteella. Usein markkinat jaetaan kilpailullisiin (myyjiä on useita), monopolistisiin (yksi myyjä) ja oligopolistisiin (myyjiä on muutama) markkinoihin. (Tomek & Robinson 2003, 86.)

Koulumaito-ohjelman kannalta katsoen markkinat voidaan määritellä oligopolistisiin markkinoihin. Markkinoilla on vain muutama toimija, lähinnä meijerit ja elintarvikkeiden tukkukaupat. Kilpailun määrästä riippuen oligopoli voi olla lähempänä niin kilpailullisia markkinoita kuin monopoliakin. Kartelli on oligopoli, jossa hinnat on toimijoiden välillä sovittu. (Hirshleifer & Glazer 1992, 262.) Markkinoilla saattaa olla paljon pieniä toimijoita, joilla ei valtaa juurikaan ole. Syinä oligopolien syntyyn ovat suurtuotannon edut. Markkinamuodoltaan oligopoli on monopolia ja täydellistä kilpailua monimutkaisempi. Oligopolit ovat keskenään erilaisia joten analyysi jakaantuu erilaisten oligopolien tarkasteluun. Oligopolien päätöksiin vaikuttavat monet muuttujat, eikä yhtä päätösmuuttujaa, hintaa tai määrää ole. Muuttujiin vaikuttavat esimerkiksi hinta, määrä, tuotteiden markkinointi ja erilaistaminen. Oligopolin markkinatilanteiden ja yritysten käyttäytymisen analysointia varten on kehitetty peliteoria. (Pekkarinen & Sutela 2004, 88–90.)

Pelkästään kysyntä ja tarjonta eivät vaikuta maataloustuotteiden hintoihin, merkitystä on myös poliittisilla päätöksillä, rajoituksilla ja säädöksillä. Maataloustuotteiden hintavaihtelut voivat olla merkittäviä erilaisista tukitoimista huolimatta tai/ja osittain niiden takia. (Tomek & Robinson 2003, 1.) Hinnan määräytymistä ohjaavat myös poliittiset ohjauskeinot kuten verot ja tuet, transaktiokulut, myyjän tai ostajan määräävä markkina-asema sekä tiedon puute (Tomek & Robinson 2003, 90). Poliittisilla ohjauskeinoilla pyritään varsinkin länsimaissa korjaamaan markkinoiden epätasapainoa. Muutos joka hyödyttää tuottajien hyvinvointia aiheuttaa yleensä menetyksiä kuluttajille tai/ja veronmaksajille (Winders 2009). Poliittinen ohjauskeino on kompensatioperiaatteen mukaan oikeutettu, jos voittajat voivat hyvittää saamaansa hyötyä hävinneille ja parantaa silti omaa hyvinvointiaan, ja jos kuluttajien ja veronmaksajien saaman hyödyn lisäksi myös tuottajille aiheutettu tappio on mahdollista korvata esimerkiksi suorilla tuilla. Kompensatioperiaatteen noudattaminen on käytännössä hankalaa, koska hallinnon saama tieto ei ole koskaan täydellistä ja poliittiset ohjauskeinot aiheuttavat ylimääräisiä kuluja. Saadun ja menetetyn rahan määrää pitäisi periaatteen mukaan voida verrata, jotta muutoksesta hyötyneiden ja hävinneiden hyvinvoinnin muutosta voidaan arvioida. Tämä on kuitenkin hankalaa. (Tracy 1993, 111.)

Tuotteen markkinahinta määritellään usein kiinteäksi tai joustavaksi. Maataloustuotteet nähdään usein joustavina, koska hinta voi yllättäen nousta jopa 200 prosenttia vuoden aikana. Hinta voi yhtä yllättäen myös pudota puolen vuoden kuluttua. Vaihtelut hinnassa voivat siis olla lyhytaikaisia ja huomattavia. Hinnat ovat kiinteät muun muassa maatalouskonekaupassa, jossa tuotteiden hinnat muuttuvat pikkuhiljaa tai säilyvät pidempään samoina. Esimerkiksi uusi konemalli saattaa olla aina viisi prosenttia edellistä mallia kalliimpi ja tuotteen hinta nousee vähitellen. (Tomek & Robinson 2003, 2, 4, 89.)

Maitotuotteiden ja varsinkin nestemäisten maitotuotteiden kulutus on hinnan suhteen varsin joustamatonta. Muutokset kuluttajahinnassa vaikuttavat kulutukseen hyvin vähän. Pidemmälle jalostettujen maitotuotteiden kysyntä on nestemaitoa joustavampaa. (Kallio ym. 2000, 7.)

Muutokset kysynnässä ja tarjonnassa ovat pääsyytä maataloustuotteiden hintavaihtelulle (Ritson 1977, 134). Lyhyellä aikavälillä maataloustuotteiden

tarjontaan vaikuttavat yleensä kasvukauden sääolosuhteet, tuholaiset ja taudit. Pitkällä aikavälillä tarjontaan vaikuttavat maatalouspolitiikan muutokset ja teknologian kehitys. Jos tuotteen tuottaminen on tuottajalle tuotantopanosten hinnan laskun ansiosta halvempaa, on tuottaja yleensä valmis myymään tuotteita enemmän myyntihinnan pysyessä vakiona. (Houck 1992, 76–78.)

Lyhyellä aikavälillä vuodenaikavaihtelu eli kausivaihtelu on tärkeä tekijä maataloustuotteiden kohdalla, sillä sato kylvetään ja korjataan aina tiettyinä vuodenaikana. Hintamalli toistuu samanlaisena joka vuosi. Hintojen jaksovaihtelua esiintyy tyypillisesti lihantuotannossa, kun kasvatuserät vaihtuvat säännöllisesti. Kysynnän kausittaista vaihtelua aiheuttavat esimerkiksi sää ja juhlapyhät, esimerkiksi kinkun kysyntä on huipussaan jouluna ja jäätelön kesällä. Jokavuotisella varastoitavalla kasvulla hinta on sadonkorjuun aikana alimmillaan ja nousee sadonkorjuun jälkeen varastoinnin rajakustannuksen vuoksi. (Tomek & Robinson 2003, 174–175.) Tuottajan pitää kyetä tasapainoilemaan sen hetkisen ja tulevan kysynnän kanssa varastojen avulla (Wang & Tomek 2007). Tuotantopäätöksensä tuottaja tekee sen hetkiseen hintaan ja tietoihin perustuen, joten tuottajien odotuksilla on oma vaikutuksensa hintojen käyttäytymiseen (Tomek & Robinson 2003, 198). Systemaattinen hintavaihtelu on vähentynyt joidenkin tuotteiden kohdalla tuotantoteknologian kehittymisen ansiosta. Maailmanmarkkinoiden laajentumisen myötä eteläisen pallonpuoliskon satokausi vaikuttaa hintavaihteluun pohjoisella pallonpuoliskolla. Maataloustuotteiden hintojen vuosittaiset vaihtelut johtuvat useista kysynnän ja tarjonnan vaihtelun aiheuttamista taloudellisista ja ei-taloudellisista tekijöistä. Esimerkiksi huono satovuosi näkyy piikkinä hintatilastoissa. (Tomek & Robinson 2003, 181.) Yksi syy sille, miksi meijeriteollisuus valmistaa osan maidosta varastoitaviksi tuotteiksi on maidontuotannon kausivaihtelu (Kallio ym. 2000, 7).

Pitkällä aikavälillä maataloustuotteiden hintakehitystä seurataan käyttäen indeksiä, jossa kaikki tuotteet niputetaan yhteen. Tutkimuksessa, jossa tarkasteltiin elintarvikkeiden hintavaihtelua 140 vuoden ajan, löytyi kaksi merkittävää tekijää. Elintarvikkeiden reaali hinnat ovat ajan kuluessa laskeneet ja tuotteiden hintavaihtelu on noussut. Tähän on vaikuttanut muun muassa valuuttamarkkinat ja -politiikka. (Cashin ja McDermott 2001.)

4.4 Kuluttajan ostokäyttäytyminen

Kuluttajan ostopäätökselle on tyypillistä ailahtelevaisuus ja epärationaalisuus. Rationaalisen suunnittelun sijasta kulutusmallit muokkautuvat tottumusten, tapojen ja oppimismekanismien kautta. Ostopäätöksiin, hyödykepreferensseihin ja tiedon valikointiin vaikuttavat monet tekijät. Tulo- ja hintatekijöiden lisäksi myös tarpeet, odotukset, asenteet, ryhmäjäsenyydet, esimerkki ja neuvot, vaikuttajajäsenilöiden suositukset, kulutusarvot ja normit sekä varsinkin markkinointikeinot kuten myynti ja mainonta. (Lampikoski, Suvanto & Vahvaselkä 1994, 79.)

Edellä mainittujen tekijöiden lisäksi kuluttajan käyttäytyminen vaihtelee muun muassa hyödykeryhmittäin, alueittain ja ajoittain. Näiden seikkojen vuoksi on hankalaa löytää yhteisiä ja yleispäteviä kuluttajan käyttäytymistä selittäviä tekijöitä. (Lampikoski ym. 1994, 79.)

Kotler (1988) on jakanut kuluttajan ostopäätösprosessiin viiteen eri vaiheeseen. Näitä ovat tarpeen havaitseminen, tietojen hankinta ostamisen vaihtoehtoista, vaihtoehtojen arviointi, ostopäätös ja oston jälkeinen käyttäytyminen. Ostopäätös edeltää aina tuotteen ostamista. Asiakkaan on päätettävä, mitä tuotteita hän aikoo ostaa ja millä rahamäärällä. Kuluttajalla täytyy olla ostohalua ja ostokykyä ennen kuin hän tekee myönteisen ostopäätöksen. Kuluttajan ostohaluun vaikuttavat myös psykologiset tekijät, kuten asenteet, tarpeet, motiivit ja elämäntyyli. Kuluttajan ostokykyyn taasen vaikuttavat myös yhteisötekijät, kuten lait, asetukset, suhdanteet, kauppatala, yleinen taloustilanne ja luotonsaantimahdollisuudet. (Isoviita & Lahtinen 1998, 21.)

4.4.1 Asenteet ja motiivit

Asenne on opittu taipumus käyttäytyä tietyllä tavalla toistuvissa tilanteissa. Asenne on suhteellisen pysyvä. Asenne on eräänlainen suodatin ja käyttäytymisen säätelijä. Usein se saattaa olla ratkaiseva valintaperuste ostopäätöstä tehtäessä. Asenteista on erotettavissa kolme osaa: tunne eli affektiivinen osa, tiedollinen eli kognitiivinen osa ja toiminnallinen eli konatiivinen osa. Tiedollinen osa asenteesta on helpoimmin

muutettavissa. Tunneosan muuttaminen on paljon vaikeampaa ja hitaampaa. Vaikka tunneosa ja tiedollinen osa olisivat myönteisiä tuotetta kohtaan, välttämättä toiminnallinen osa ei muutu ja näin ollen asiakkaat eivät käyttäydy markkinoijan toivomalla tavalla. (Isoviita & Laitinen 1998, 23–24.)

Tuotteiden valintaan ja tuoteasenteisiin ominaisuuksien lisäksi vaikuttavat kuluttajan arvomaailma ja tuotteen käytön seuraukset. Kulutusvalinnat perustuvat myös siihen, miten kulutus edesauttaa niihin päämääriin pääsemistä, joita kuluttaja omassa elämässään arvostaa. (Uusitalo 1993, 60.) Ennakkoasenteilla on vaikutusta myös siihen, miten kuluttaja pyrkii karttamaan informaatiota, joka on aikaisempien asenteiden kanssa ristiriidassa. Asennoituminen ennalta luo suojaverkon, joka läpäisee tai siivilöi tiedot. Näin ollen asenteiden vahvistuminen on todennäköisempää kuin niiden muutos. (Lampikoski ym. 1994, 98.)

Asenne vähärasvaisten tai rasvattomien maitotuotteiden ostamiseen on kuluttajilla usein positiivinen terveyssyiden sekä informaatio-ohjauksen vuoksi. Silti kuluttajat eivät läheskään aina toimi asenteidensa mukaisesti.

Motiivit sisältävät kulutuskäyttäytymisen viriämisen ja tavoitteeseen suuntautumisen. Motiivit selittävät erilaisia markkinoilla tapahtuvia valintatapahtumia. (Lampikoski ym. 1994, 85.) Motiivit voivat olla tiedostamattomia tai tiedostettuja, opittuja ja ei-opittuja, tunne tai järkipäisiä. Kulutusmotiivit eivät koskaan esiinny yksittäisinä. Ostopäätöksen tekemiseen vaikuttaa usein positiivisesti hyvä motivaatio. Motiiveista voimakkain määrittää käyttäytymisen. Motiivi ostopäätökseen saattaa olla aivan toinen kuin mitä järki sanoisi. (Isoviita & Lahtinen 1998, 24.) Ristiriita motiivien ja mieltymysten välillä on myös kohtalaisen yleistä. Tavoitteiden välinen ristiriita näkyy esimerkiksi ympäristöystävällisten elämäntapojen kohdalla. Vaikka olisikin olemassa motiivi käyttäytyä ympäristöä säästäen, on yksityisautoilusta vaikea luopua. Motiivien painottuminen käyttäytymisessä on suhteellisen pysyvää kunkin yksilön kohdalla. (Uusitalo 1993, 50.)

4.4.2 Sosiaaliset tekijät

Ihminen on sosiaalinen olento ja toimii vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa. Kuluttajakäyttäytymisen toistuvia säännönmukaisuuksia selittävät sosiaaliset tekijät. Pienryhmissä toimiessaan erilaiset normit, arvot ja roolit vaikuttavat ihmisten kommunikointiin. (Lampikoski ym. 1994, 95.)

Kaikki kuluttajat kuuluvat sukuun, erilaisiin joukkueisiin ja seuroihin tai työ- ja opiskeluyhteisön sisäisiin ryhmiin. Säännöllisesti keskenään vuorovaikutuksessa vakiintuneiden muotojen mukaisesti olevat ihmiset muodostavat pienryhmän. (Lampikoski ym. 1994, 100.) Mielipidejohtajaksi näissä ryhmissä kutsutaan henkilöä, jolla on selvä vaikutus muihin ryhmän jäseniin. Yleensä mielipidejohtajat ovat aktiivisia ja seuraavat aikaansa ja mediaa tarkasti. Yleensä he ovat epävirallisia johtajia eikä heidän asemansa perustu välttämättä henkilön asemaan. Tuotteen ja tilanteen mukaan mielipidejohtajat saattavat ryhmän keskuudessa myös vaihdella. (Isoviita & Lahtinen 1998, 26.)

4.5 Organisaation ostokäyttäytyminen

Ostoryhmän jäsenen käyttäytyminen on joissakin suhteissa verrattavissa normaaliin kuluttajakäyttäytymiseen. Näiden kahden ostajan välille organisaation konteksti tuo myös eroja. Muut organisaation jäsenet sekä organisaation rakenne vaikuttavat ostoryhmän jäsenen päätöksiin (esim. valtahierarkia). Ostoryhmän jäsenellä on organisaation välityksellä mahdollisuus hankkia tietoa ympäristöstä eri tavalla ja laajemmin kuin yksityisellä kuluttajalla. (Webster & Wind 1972a, 18–19.)

Organisaatiossa tapahtuvaan vuorovaikutukseen ja päätöksentekoon vaikuttavat ryhmätekijät (Kotler 1988, 217). Henkilöiden välillä olevat vaikutukset määritellään yksinkertaisesti yhden henkilön vuorovaikutuksena toiseen henkilöön. Ryhmä alkaa toimia usean henkilön samanaikaisessa vuorovaikutuksessa yhteisten normien, odotusten ja tavoitteiden ohjaamana. Henkilöiden välisistä vaikutuksista tulee ryhmävaikutuksia. (Webster & Wind 1972b, 75.)

Ostoprosessissa, jossa on kyse virallisen organisaation hankinnoista, on yleensä mukana useita henkilöitä (FitzRoy 1976, 104). Määritelmänä ostoryhmä koostuu yksilöistä, jotka ovat vuorovaikutuksessa keskenään hoitaakseen tietyn oston. Ostotehtävälle asetetut tavoitteet sekä henkilökohtaiset ja emotionaaliset motiivit vaikuttavat ryhmän jäsenten valintoihin. Myös aikaisempi ostoryhmätoiminta ja sosiaaliset kokemukset ovat toiminnan pohjalla. (Webster & Wind 1972b, 35.)

Ostoryhmässä jäsenillä on tietyt roolit. Näiden roolien mukaan jakautuvat tehtävät, valta ja vastuu yksilöiden kesken. Virallinen (tai epävirallinen) valta on päättäjillä, jotka tekevät lopullisen päätöksen vaihtoehtoisten toimittajien ja tuotteiden välillä. Ostaja on myös päättäjä, jos kyseessä on rutiiniosottilanne. Suuremmissa tai monimutkaisemmissa ostoissa päättäjinä ovat useimmin johtajat. Vaikuttajat voivat mielipiteillään ja tietämyksellään vaikuttaa päättämisen lopputulokseen, vaikka heillä ei olisi varsinaista päätösvaltaa. (Webster & Wind 1972b, 35.) Kaksi edellä mainittua ryhmää vaikuttavat eniten ostopäätökseen.

Ostotehtävästä ja tilanteesta riippuen ostoryhmän kokoonpano vaihtelee. Kaupunkien ja kuntien hankinnoista vastaavat valtuustot ja hallitukset, lautakunnat, johtokunnat sekä myös yksittäiset viranhaltijat riippuen päätösvallasta ja hankinnan rahallisesta arvosta. (Peltola 1998, 10.)

4.6 Elintarvikkeiden kulutuksen ohjauskeinot

Elintarvikkeita hankkiessaan kuntien ruokapalvelut joutuvat ottamaan huomioon monia eri tekijöitä. Erityisesti keskeisiä asioita ovat elintarvikkeiden terveellisyyteen, kustannuksiin ja turvallisuuteen liittyvät tekijät. (Kuluttajatutkimuskeskus 2011b, 16.)

Elintarvikkeisiin liittyvät keinot ja tavoitteet liikkuvat kuluttajapoliittisen kansallisen mallin ja EU-mallin vaihtoehtojen välissä. Keinovalikoima nojaa vahvasti informaatio-ohjaukseen. On monimutkaista ohjata markkinoita kulutuksen kautta, koska vaikutukset syntyvät vasta pitkän vaikutusketjun päässä. (Kuluttajatutkimuskeskus 2011a, 35, 39.)

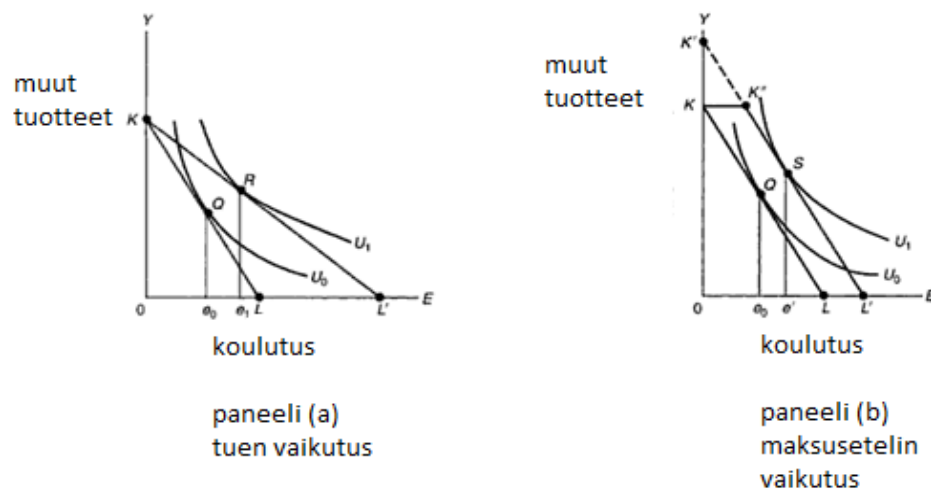
Yksityistä ja julkista kulutusta voidaan ohjata erilaisilla poliittisilla keinoilla, muun muassa taloudellisin ohjauskeinoin, lainsäädännöllä ja valistuksella. Viime vuosina ovat julkiset hankinnat nousseet suosituksi keinoksi vaikuttaa markkinoihin, eli kuluttajiin ja tuottajiin. Omalla esimerkillään voi julkinen sektori ohjata myös yksityistä kulutusta. (Kuluttajatutkimuskeskus 2011b, 7.)

4.7 Hintatuen ja maksusetelin vaikutus kulutukseen

Koulumaitotueessa on kyseessä hintatuki (subsidy), jos edunsaaja itse hakee tuen. Jos edunsaaja on valtuuttanut toimittajan hakemaan tuen puolestaan, voidaan tilannetta verrata maksusetelin (voucher) käyttöön. Periaatteeltaan nämä keinot ovat samankaltaisia, mutta pieniä eroja niiden vaikutuksessa on.

Valtio yrittää usein rohkaista ihmisiä kuluttamaan enemmän jotain tiettyä tuotetta, esimerkiksi koulutusta. Yksi keino on tukea hintatuella tämän tuotteen tuottajia tai kuluttajia. Maksusetelissä kyse on hieman erilaisesta tekniikasta. (Glazer & Hirshleifer 1992, 110.)

Kuviossa 10 kirjain E edustaa koulutusta ja Y ”kaikkia muita hyödykkeitä”. Paneelista (a) nähdään tuen vaikutus. Optimitalanne ennen tuen asettamista on pisteessä Q indifferenceikäyrällä U_0 .

KUVIO 10. Tuen ja maksusetelin vaikutus (Glazer & Hirshleifer 1992, 110).

Tuki vaikuttaa kuten hinnan alennus, eli siirtää budjettilinjaa $KL \rightarrow KL'$. Uusi optimipiste on R indifferenssikäyrällä U_1 . Vaikka on mahdollista, että koulutus on Giffen-hyödyke niin tuki lisää silti koulutukseen käytettyä kulutusta. Kuviossa tämä lisäys on horisontaalinen välimatka $e_1 - e_0$. (Glazer & Hirshleifer 1992, 110.)

Paneelista (b) nähdään maksusetelin vaikutus kulutukseen. Alkuperäinen optimipiste Q indifferenssikäyrällä U_0 on sama kuin aikaisemmassa tilanteessa. Maksuseteli toimii kuten rahalahja joka voidaan käyttää vain koulutukseen. Pystysuoralla akselilla välimatka KK' kuvaa lahjan suuruutta. Kuluttajan budjettilinja siirtyy suoralta $KL \rightarrow K'L'$. Rahalahja voidaan kuitenkin käyttää vain koulutukseen eikä kuluttaja tämän vuoksi voi hyödyntää katkoviivoitettua aluetta $K'K''$. Uusi budjettilinja on siten $KK''L'$. Uusi optimipiste paneelissa (b) on S indifferenssikäyrällä U_1 . Maksuseteli lisää koulutuksen hankintaa jos koulutus on ylellisyshyödyke, mutta voi vähentää kulutusta jos koulutus on inferiorinen hyödyke. (Glazer & Hirshleifer 1992, 111.)

Ero hintatuen ja maksusetelin välillä on yllä kuvatussa tilanteessa pieni. Tuki toimii hinnanmuutoksen kautta ja maksuseteli tulojen muutoksen avulla. Maksusetelillä on kuitenkin erityinen voima vaikuttaa kuluttajaan, joka muuten kuluttaisi tuotetta vain vähän tai ei ollenkaan.

Koulumaitotuen asiakas, joka on valtuuttanut toimittajan hakemaan tuen, käyttää heille budjetoidun tuen täysimääräisenä hyödykseen useammin kuin tuen itse Maaseutuvirastosta suoraan hakeva asiakas, joka ei välttämättä hae tukea heille oikeutetulla maksimimäärällä (eli oppilasmäärä $\times$ 2,5 dl maitoa $\times$ koulupäivien määrä) vaan kulutuksen mukaan.

5 TUTKIMUSAINEISTO JA -MENETELMÄT

5.1 Aineisto

Tutkimusaineistona käytetään Maaseutuviraston keväällä 2010 teettämää kyselytutkimusta koulumaitotuen kuntahakijoille sekä tuen itse hakeville yksityisille kouluille ja päiväkodeille. Kyselyn painopisteenä olivat Maaseutuviraston ylläpitämän koulumaitotuen sähköisen asiointipalvelun käyttökokemukset ja kehittämisideat. Kyselyssä oli mukana myös kysymyksiä, jotka koskivat toimipaikan maidon ja maitotuotteiden hankintoja ja valintaa, ravitsemuksen huomioimista ruokailussa ja koulumaitotuen taloudellista merkitystä tuen hakijalle. Näitä kysymyksiä käytetään aineistona tässä tutkimuksessa.

Kyselylomakkeelta poimituissa kysymyksissä, joita tässä tutkimuksessa käytetään, kysyttiin seuraavia asioita (suluissa kysymyksen numero kyselylomakkeella):

- (1) Sukupuoli
- (2) Ikä
- (4) Lääni, jossa kuntanne/toimipaikkanne sijaitsee
- (4.1) Hakijatyyppi, jota edustan
- (5) Edellisen tukipäätöksen euromäärä
- (6) Hakemuksellanne mukana olevien koulujen/päiväkotien keskimääräinen lukumäärä
- (7) Kauanko olet vastannut edustamasi kunnan/koulun/päiväkodin koulumaitotukihakemuksen täyttämisestä?
- (21) Miten koulumaitotukeen oikeutetuille tuotteille maksettava tuki ohjaa lapsille ja koululaisille tarjottavien maitotuotteiden hankintoja toimipaikassanne?
- (22) Onko kouluissanne/päiväkodeissanne siirrytty käyttämään enemmän ykkösmaitoa tai rasvatonta maitoa kevytmaidon sijaan?

- (23) Miten ruoan ravitsemuksellinen laatu (terveellisyys) otetaan mielestänne huomioon oppilaitostenne/päiväkotienne ruokailua koskevissa hankinnoissa yleensä?
- (24) Miten koulumaitotuen taloudellinen merkitys toimipaikallenne on kehittynyt vuosien aikana?

Kysely lähetettiin toukokuussa 2010 kaikille Suomen 535 koulumaitotuen kuntahakijoille sekä tuen itse hakeville yksityisille kouluille ja päiväkodeille (joista ruotsinkielisiä 48), jotka olivat hakeneet koulumaitotukea edellisten kahden vuoden aikana. Vastausaikaa kyselyyn oli elokuun 2010 loppuun asti. Kyselyyn oli mahdollista vastata myös Webropol-kyselynä Internetissä.

Vastauksia palautui postitse 89 kpl ja Webropolin kautta 31 kpl. Yhteensä vastauksia palautui näin ollen 120 kpl ja vastausprosentti oli 22,4. Valitettavasti sain teknisten ongelmien vuoksi käyttöni Webropol-kyselyn vastauksista pelkästään yhteenvedon kaikkien vastaajien vastauksista, eikä vastauksia voinut mitenkään yksilöidä. Tämän vuoksi käytän tutkielmassani aineistona pelkästään postitse palautettuja vastauksia. Vastausprosentti näiden osalta on 16,6.

Ruotsinkielisiä vastauksia oli neljä (48), eli 8,3 % kaikista ruotsinkielisistä kuntahakijoista sekä tuen itse hakevista yksityisistä kouluista ja päiväkodeista vastasi kyselyyn. Suomenkielisten osuus oli 116 (487), eli 23,8 % kaikista suomenkielisistä kuntahakijoista sekä tuen itse hakevista yksityisistä kouluista ja päiväkodeista vastasi kyselyyn.

5.2 Tutkimusmenetelmät

Tutkimuksessa hyödynnetään tilastollisia menetelmiä ja tutkimusote on kvantitatiivinen. Havainnoista suurin osa on järjestysasteikollisia ja osa luokitteluasteikollisia. Havaintoaineisto syötetään PASW Statistics 18-tilastolliseen tietojenkäsittelyohjelmaan ja analysoidaan sen avulla.

5.2.1 Tilastolliset tunnusluvut

Mitattavat muuttujat sisältävät informaatiota, joka voidaan pelkistää muuttujia kuvaaviin tunnuslukuihin. Tilastollisia tunnuslukuja käytettäessä osa informaatiosta häviää, mutta tieto saadaan tiivistettyyn muotoon. Erilaisille tunnusluvuille soveltuvat eri mitta-asteikot. Tutkijan tehtävä on selvittää mitä tunnuslukuja voidaan käyttää ja minkä tunnuslukujen käyttö on mielekästä kussakin tapauksessa. Tunnusluvuista käytetyimpiä ovat sijaintiluvut: keskiarvo (mean), mediaani (median) sekä hajontaluvut: vaihteluväli (range), keskihajonta (standard deviation) ja varianssi (variance) (Heikkilä 1998, 82–87.)

Sijaintiluvuista tässä työssä käytetään keskilukuja eli keskiarvoa, mediaania ja moodia. Keskiarvo on keskiluvuista eniten käytetty. Mediaani ja moodi täydentävät sitä tietoa, mitä keskiarvon avulla saadaan. Myös mediaanin ja moodin tehtävä on kertoa, millaisista suuruusluokista tilastossa on kysymys. (Heikkilä 2010, 82–83.)

Hajontaluvut ovat yleisiä muuttujien jakaumaa kuvaavia mittalukuja keskilukujen ohella. Hajontaluvuista tässä työssä käytetään variaatiosuhdetta ja vaihteluväliä. Vaihteluväli on hajontaluku, joka sopii järjestys-, välimatka- ja suhdeasteikon muuttujille. Se ilmoittaa pienimmän ja suurimman muuttujan arvon välin. (Heikkilä 2010, 82–83.)

5.2.2 Ristiintaulukointi ja χ^2 -riippumattomuustesti

Aineistoa testataan tilastollisilla testeillä. Kahden tai useamman luokitellun muuttujan välistä yhteyttä ja vaikutusta toisiinsa voidaan selvittää ristiintaulukoinnilla (Heikkilä 1998, 210). Ristiintaulukointi kuvaa selvästi ja havainnollisesti muuttujien välisiä yhteyksiä ja on kohtalaisen helppo toteuttaa. Taulukointia käytetään aineiston analysointiin lähes jokaisessa tutkimuksessa. (Alkula, Pöntinen & Ylöstalo 1994, 175.).

Ristiintaulukoinnissa otetaan huomioon samanaikaisesti havainnon sijainti kummallakin taulukoitavalla muuttujalla. Ehdolliset jakaumat, joiksi rivejä ja

sarakkeita usein kutsutaan, ilmaisevat toisen muuttujan jakaumaa tarkasteltaessa toisen muuttujan yhtä luokkaa. Taulukon tiedot voidaan esittää lukumäärinä tai suhteellisina lukuina eli absoluuttisina frekvensseinä, yleisimmin prosenttijakaumina. Tärkeintä ristiintaulukoinnissa on taulukon selkeys lukijan kannalta. (Alkula ym. 1994, 175–177.)

Yleisiä ristiintaulukoinnin muuttujia ovat esimerkiksi ikä, sukupuoli, asuinpaikka ja ammatti. Testattaessa ristiintaulukoitavia muuttujia voidaan käyttää niin sanottua χ^2 -testiä. Khiin neliö-testi on riippumattomuustesti, jonka nollahypoteesina on oletus muuttujien välisestä riippumattomuudesta. Perustana testille on havaittujen frekvenssien ja odotettujen frekvenssien erotusten suuruus. χ^2 -testissä tarkastellaan sitä, miten paljon odotetut ja havaitut frekvenssit eroavat toisistaan. Erojen ollessa tarpeeksi suuria voidaan todeta, että havaitut erot eivät johdu todennäköisesti ainoastaan sattumasta vaan ne löytyvät myös perusjoukosta. Testin tulokset tiivistyvät käytännössä p-lukuun. P-luku kertoo todennäköisyyden virhepäätelmälle silloin kun oletetaan, että havaitut erot otoksessa löytyvät myös perusjoukosta. Kun p:n arvo on alle 0,05 todetaan, että erot ovat tilastollisesti merkitseviä (KvantiMOTV 2011.)

5.2.3 Riippuvuuksien tutkiminen

Kahden muuttujan välisen lineaarisen yhteyden voimakkuutta ja suuntaa mitataan korrelaatiokertoimen avulla. Korrelaatiokertoimista yleisimmin käytetty on Pearsonin korrelaatiokerroin. Kertoimen arvo vaihtelee -1:n ja 1:n välillä. (Holopainen & Pulkkinen 2008, 233–234.) Korrelaatiokertoimen ollessa negatiivinen (negatiivinen riippuvuus) toisen muuttujan arvon kasvaessa toisen muuttujan arvo pienentyy. Kun kertoimen arvo on positiivinen (positiivinen riippuvuus), niin toisen muuttujan arvon kasvaessa myös toisen muuttujan arvo kasvaa. (Holopainen & Pulkkinen 2008, 245–246.) Pearsonin korrelaatiokerrointa voidaan käyttää muuttujille, jotka ovat välimatka- ja suhdeasteikollisia sekä myös nominaaliasteikon dikotomisille muuttujille. Pearsonin korrelaatiokerroin voi saada mielekkään tulkinnan myös järjestysasteikollisen muuttujan ollessa kyseessä, jos muuttuja on kyllin ”hyvä”. Järjestysasteikollisille muuttujille voidaan kuitenkin

käyttää Spearmanin järjestyskorrelaatiokerrointa. Spearmanin korrelaatiokertoimet ovat hieman Pearsonin korrelaatiokertoimia pienempiä. Kun molemmilla muuttujilla järjestys on sama, on järjestyskorrelaatiokertoimen arvo +1. Järjestyksen ollessa täysin vastakkainen on kertoimen arvo -1. (Metsämuuronen 2004, 14.)

5.2.4 Keskiarvojen vertailu

Kruskall-Wallis H-testi on ei-parametriton testimenetelmä, jota voidaan käyttää kun selittävässä muuttujassa on enemmän kuin kaksi ryhmää. Kruskall-Wallis H-testi kertoo, ovatko ryhmien painopisteet samoissa kohdissa. Testi ei kerro missä ryhmissä ero on tilastollisesti merkitsevä (Metsämuuronen 2005, 1010, 1051, 1056). Eri ryhmien välisiä eroja voidaan tämän jälkeen testata pareittaisella Mannin-Whitneyn U-testillä.

Kahden ryhmän vertailun analysointi tehdään Mannin-Whitneyn U-testillä (U-testi), joka soveltuu käytettäväksi pienemmillä aineistoilla. U-testi soveltuu käytettäväksi vähintään järjestysasteikollisille muuttujille eikä sen käyttö edellytä normaalijakautuneisuutta. U-testiä pidetään varsin tehokkaana ei-parametrittomana menetelmänä ja vastineena T-testille. U-testin vaatimuksena on, että havainnot ovat riippumattomia toisistaan. (Metsämuuronen 2004, 181–182.). Kahden riippumattoman otoksen testeissä vertaillaan tutkittavan muuttujan arvoja ryhmittelymuuttujan määräämissä kahdessa ryhmässä.

6 TUTKIMUSTULOKSET

6.1 Tilastolliset tunnusluvut

6.1.1 Vastaajien sukupuolijakauma, ikä ja hakijatyyppi

Vastaajat ovat toimipaikan koulumaitotukiasioista vastaavia henkilöitä, yleensä kunnan ruokapalvelupäälliköitä tai vastaavia. Vastanneista 87 henkilöä (97,8 %) oli naisia. Miehiä vastaajissa oli kaksi (2,2 %). Oletuksena oli, että suurin osa koulumaitotukiasioista vastaavista henkilöistä on naisia ja tämä oletus piti paikkansa.

Kysyttäessä toimipaikan tukihausta vastaavan henkilön ikää kuului vastaajista 50 henkilöä (56,2 %) ryhmään 50v tai yli. Toiseksi eniten oli henkilöitä, jotka kuuluivat ryhmään 41 - 49v, heitä oli 25 (28,1 %) (taulukko 4).

TAULUKKO 4. Koulumaitotukihausta vastaavien henkilöiden ikärakenne.

Ikäryhmä	Vastaajat	%
31 – 40v	13	14,6
41 – 49v	25	28,1
50v tai yli	50	56,2
Ei vastannut	1	1,1
Yhteensä	89	100

Hakijatyypeistä suurin edustavuus, 63 henkilöä (70,8 %), oli kuntahakijoilla. Vastaajista 26 (29,2 %) oli tuen itse hakevan yksityisen koulun tai päiväkodin edustajia.

6.1.2 Vastaajien alueellinen sijoittuminen ja toimipaikan kokoluokka

Alueellisesti vastaajat sijoittuivat tasaisesti ympäri Suomea. Vastaajista suurin osa, 33 henkilöä (37,1 %), oli Länsi-Suomen läänistä. Toiseksi eniten vastaajia oli Etelä-Suomen läänistä, 29 henkilöä (32,6 %). Oulun- ja Itä-Suomen läänistä vastaajia oli molemmista kahdeksan henkilöä (9,0 %) (Taulukko 5).

TAULUKKO 5. Vastaajan sijaintilääni.

Lääni	Vastaajat	%
Etelä-Suomen lääni	29	32,6
Länsi-Suomen lääni	33	37,1
Itä-Suomen lääni	8	9,0
Oulun lääni	8	9,0
Lapin lääni	11	12,4
Yhteensä	89	100

Tuenhakijan kokoluokka saadaan selville edellisen tukipäätöksen euromäärän ja hakemuksella mukana olevien koulujen ja päiväkotien määrän perusteella.

Kysyttäessä edellisen koulumaitotukipäätöksen euromäärää sijoittui tuki välille 100–500 euroa 35 vastaajalla (39,3 %). Tämä kertoo siitä, että suurin osa vastaajista edustaa pieniä tuenhakijoita. Ryhmässä 501 – 1000 euroa vastaajista oli 15 henkilöä (16,9 %) (Taulukko 6). Kysymykseen vastaamatta oli jättänyt varsin suuri osuus, 13 henkilöä (14,6 %), he eivät ilmeisesti muistaneet edellisen tukipäätöksen määrää eivätkä liioin halunneet antaa väärää vastausta.

TAULUKKO 6. Edellisen tukipäätöksen euromäärä

Tukipäätöksen euromäärä	Vastaajat	%
100 – 500 euroa	35	39,3
501 – 1000 euroa	15	16,9
1001 – 3000 euroa	14	15,7
3001 euroa tai enemmän	12	13,5
Ei vastannut	13	14,6
Yhteensä	89	100

Vastaajista suurin osa, 58 vastaajaa (65,2 %), edusti tuenhakijaa, jonka koulujen ja päiväkotien lukumäärä sijoittui ryhmään 1 – 3 kpl. Tähän vaikuttaa muun muassa se, että yksityisiä kouluja ja yksityisiä päiväkoteja edusti vastaajista 26 kpl ja näillä hakijoilla luonnollisesti on hallinnassaan vain yksi toimipiste.

Ryhmään, jossa toimipisteitä on 4 – 10 kpl sijoittui vastaajista 21 henkilöä (32,6 %). Vastaamatta kysymykseen oli jättänyt kaksi henkilöä (Taulukko 7).

TAULUKKO 7. Keskimääräinen koulujen/päiväkotien määrä tukihakemuksella.

Koulujen/päiväkotien lukumäärä	Vastaajat	%
1 – 3 kpl	58	65,2
4 – 10 kpl	21	23,6
11 kpl tai enemmän	8	9,0
Ei vastannut	2	2,2
Yhteensä	89	100

6.1.3 Tuen vaikutus maitotuotteiden hankintaan

Kysyttäessä maksettavan koulumaitotuen vaikutusta maidon- ja maitotuotteiden hankintaan ilmoitti suurin osa, 60 henkilöä (67,4 %), toimipaikan ostavan enemmän tukikelpoisia kuin tuettomia maitotuotteita. Vain kuusi vastaajaa (6,7 %) ilmoitti toimipaikkaan hankittavan enemmän tuettomia kuin tukikelpoisia maitotuotteita (Taulukko 8).

TAULUKKO 8. Tuen vaikutus maitotuotteiden hankintaan.

Miten maksettava tuki ohjaa maitotuote hankintoja toimipaikassa	Henkilöä	%
Ostamme enemmän tukikelpoisia kuin tuettomia maitotuotteita	60	67,4
Ostamme tukikelpoisia ja tuettomia maitotuotteita yhtä paljon	16	18,0
Ostamme enemmän tuettomia kuin tukikelpoisia maitotuotteita	6	6,7
Ei vastannut	7	7,9
Yhteensä	89	100

Vastaajista suurin osa, 66 henkilöä (74,2 %), ilmoitti että toimipaikassa on siirrytty käyttämään enemmän ykkösmaitoa ja rasvatonta maitoa kevytmaidon sijaan. Vastaajista 20 ilmoitti (22,5 %), ettei kevytmaidosta ollut siirrytty ykkösmaitoon tai rasvattomaan maitoon. Kysymykseen jätti vastaamatta kolme henkilöä (3,4 %)

6.1.4 Tuen taloudellinen merkitys toimipaikalle

Kysymykseen tuen taloudellisen merkityksen muutoksesta vuosien kuluessa vastasi yhteensä 84 henkilöä (94,4 %). Suurin osa vastaajista, 46 henkilöä (51,7 %), oli sitä mieltä, ettei tuen merkitys ole muuttunut suuntaan tai toiseen. Toiseksi suurin ryhmä, 15 henkilöä (16,9 %), arvioi tuen merkityksen kasvaneen jonkin verran. Heitä, joiden mielestä tuen merkitys on kasvanut oleellisesti tai vähentynyt oleellisesti, oli yhtä suuret ryhmät, 7 henkilöä (7,9 %) (Taulukko 9).

TAULUKKO 9. Miten koulumaitotuen taloudellinen merkitys on muuttunut

Miten tuen taloudellinen merkitys on muuttunut	Henkilöä	%
Merkitys on kasvanut oleellisesti	7	7,9
Merkitys on kasvanut jonkin verran	15	16,9
Merkitys ei ole muuttunut	46	51,7
Merkitys on vähentynyt jonkin verran	9	10,1
Merkitys on vähentynyt oleellisesti	7	7,9
Ei vastannut	5	5,6
Yhteensä	89	100

Yleiskysymyksenä kysyttiin tuenhakijoiden suhtautumista ruoan ravitsemuksellisen laadun huomioimiseen toimipaikan elintarvikehankinnoissa. Noin puolet vastaajista, 44 henkilöä (49,4 %), koki, että ruoan ravitsemuksellinen laatu otetaan hankinnoissa huomioon täysin riittävästi. Melkein yhtä suuri joukko vastaajista, 41 henkilöä (46,1 %), arvio, että ravitsemuksellinen laatu otetaan huomioon melko hyvin. Loput vastaajista eivät osanneet kertoa mielipidettään.

Vastaajilta kysyttiin myös heidän kokemuksistaan tukihaun hoitamisesta toimipaikassa. Tällä kysymyksellä haluttiin selvittää sitä, miten pitkään kyselyyn vastaaja on työskennellyt nykyisessä työssään ja samalla tukihakua hoitavana henkilönä. Tästä voimme päätellä miten luotettavia vastaukset ovat. Vastaajista 54

henkilöä (60,7 %) oli toiminut tehtävässään neljä vuotta tai kauemmin. Täten heidän näkemyksiään voidaan pitää hyvinkin luotettavina. Alle vuoden verran kokemusta oli 12 henkilöllä (13,5 %). Loput vastaajista 23 henkilöä (25,8 %) sijoittuivat 1-3 vuoden kokemuksen välimaastoon.

6.2 Ristiintaulukointi

6.2.1 Hakijatyyppin vaikutus ostovalintoihin

Ensimmäiseksi ristiintaulukoidaan muuttujat **hakijatyyppi** (kysymys 4.1) ja **miten tuki ohjaa maitotuotehankintoja toimipaikassa** (kysymys 21. Taulukossa 10 on ilmoitettu kysymyksen vastausvaihtoehdot). Näin saadaan selville, onko hakijatyyppillä vaikutusta siihen, millaisia maitotuotteita toimipaikkaan hankitaan. Hakijatyyppinä oli valittavana kaksi, kuntahakija tai itse hakija.

TAULUKKO 10. Miten tuki ohjaa maitotuotehankintoja toimipaikassa

Miten koulumaitotukeen oikeutetuille tuotteille maksettava tuki ohjaa lapsille ja koululaisille tarjottavien maitotuotteiden hankintoja toimipaikassanne
a) Ostamme enemmän tukikelpoisia kuin tuettomia maitotuotteita
b) Ostamme tukikelpoisia ja tuettomia maitotuotteita yhtä paljon
c) Ostamme enemmän tukikelpoisia kuin tuettomia maitotuotteita

Kuntahakijoista 71,4 % (45) ostaa enemmän tukikelpoisia kuin tuettomia maitotuotteita. Tuen itse hakevista yksityisistä kouluista ja päiväkodeista enemmän tukikelpoisia kuin tuettomia maitotuotteita ostaa 57,7 % (15). Yhtä paljon tukikelpoisia ja tuettomia maitotuotteita ostaa kuntahakijoista 17,5 % (11) ja yksityisistä kouluista ja päiväkodeista 19,2 % (5). Enemmän tuettomia kuin tukikelpoisia tuotteita hankkii kuntahakijoista 4,8 % (3) ja yksityisistä kouluista ja päiväkodeista 11,5 % (3).

Jos molempien hakijatyyppien ilmoittamat maitotuotehankinnat lasketaan yhteen, niin 67,4 % (60) toimipaikoista ostetaan enemmän tukikelpoisia kuin tuettomia

maitotuotteita. Yhtä paljon tukikelpoisia ja tuettomia tuotteita ostetaan 18 % (16) toimipaikoista. Enemmän tuettomia kuin tukikelpoisia tuotteita ostetaan 6,7 % (6) toimipaikoista.

Ristiintaulukoimalla muuttujat **hakijatyyppe** (kysymys 4.1) ja **onko siirrytty käyttämään enemmän ykkösmaitoa tai rasvatonta maitoa kevytmaidon sijaan** (kysymys 22) saadaan selville hankitaanko tuen ansiosta rasvattomampia maitolaatuja kuin ennen.

Kuntahakijoista 77,8 % (49) on siirtynyt kevytmaidosta rasvattoman ja ykkösmaidon käyttöön. Yksityisistä kouluista ja päiväkodeista saman on tehnyt 65,4 % (17). Yksityisistä kouluista ja päiväkodeista 30,8 % (8) käyttää siten edelleen juomamaitona enemmän kevytmaitoa kuin tukikelpoisia maitolaatuja. Kuntahakijoista näin toimii 19 % (12).

6.2.2 Kokoluokan vaikutus ostovalintoihin

Haluttaessa selvittää onko tuenhakijan kokokuokalla merkitystä ostovalintoihin, ristiintaulukoidaan muuttujat **edellisen tukipäättöksen euromäärä** (kysymys 5), **hakemuksella olevien koulujen lukumäärä** (kysymys 6) ja **miten tuki ohjaa maitotuotehankintoja toimipaikassa** (kysymys 21).

Luokkia edellisen tukipäättöksen euromäärän ilmoittamiseksi oli neljä: 100–500 euroa, 501–1000 euroa, 1001–3000 euroa ja 3001 euroa tai enemmän.

Luokassa jossa edellinen tukipäättös on ollut 100–500 euron väliltä, 57 % (20) toimipaikoista ostaa enemmän tukikelpoisia kuin tuettomia maitotuotteita. Yhtä paljon tukikelpoisia ja tuettomia maitotuotteita hankkii 28,6 % (10) toimipaikoista. Enemmän tukikelvottomia kuin tukikelpoisia tuotteita ostaa 8,6 % (3) toimipaikoista.

Luokassa 501–1000 euroa tulokset ovat samansuuntaisia. Enemmän tukikelpoisia kuin tuettomia maitotuotteita hankkii 80 % (12) toimipaikoista. Yhtä paljon tukikelpoisia ja tuettomia tuotteita ostaa 13,3, % (2) toimipaikoista. Yksikään tähän luokkaan kuuluva ei ilmoita ostavansa enemmän tuettomia kuin tukikelpoisia maitotuotteita.

Luokassa 1001–3000 euroa 71,4 % (10) toimipaikoista hankkii enemmän tukikelpoisia kuin tuettomia maitotuotteita ja 7,1 % (1) ostaa enemmän tuettomia kuin tukikelpoisia tuotteita.

Luokassa 3001 euroa tai enemmän 83,3 % (10) toimipaikoista hankkii enemmän tukikelpoisia kuin tuettomia maitotuotteita. Yhtä paljon tukikelpoisia ja tuettomia tuotteita ostaa 16,7 % (2) toimipaikoista.

Verrattaessa ostovalintoja hakemuksella mukana olevien koulujen ja päiväkotien määrään ovat tulokset samansuuntaisia kuin verrattaessa ostovalintoja edellisen tukipäätöksen euromäärään. Luokkia koulujen ja päiväkotien lukumäärien ilmoittamiseksi oli kolme: 1-3 kpl, 4-10 kpl ja 11 kpl tai enemmän.

Luokassa, jossa koulujen ja päiväkotien lukumäärä hakemuksella on 1–3 kpl 63,8 % (37) toimipaikoista ostaa enemmän tukikelpoisia kuin tuettomia maitotuotteita. Toimipaikoista 22,4 % ostaa yhtä paljon tukikelpoisia ja tuettomia tuotteita. Enemmän tuettomia kuin tukikelpoisia tuotteita hankkii 5,2 % (3) toimipaikoista. Vastaamatta kysymykseen jätti 8,6 % (5) luokkaan kuuluvista.

Luokassa 4–10 kpl enemmistö, 81 % (17), toimipaikoista hankkii enemmän tukikelpoisia kuin tuettomia maitotuotteita. Yhtä paljon tukikelpoisia kuin tuettomia tuotteita ostaa 4,8 % (1) toimipaikoista. Enemmän tuettomia kuin tukikelpoisia tuotteita ostaa 9,5 % (2) toimipaikoista. Vastaamatta kysymykseen jätti 4,8 % (1) luokkaan kuuluvista.

Luokassa 11 kpl tai enemmän hankkii 75 % (6) toimipaikoista enemmän tukikelpoisia kuin tuettomia maitotuotteita. Yhtä paljon tukikelpoisia ja tuettomia tuotteita ostaa 12,5 % (1). Vastaamatta kysymykseen jätti 12,5 % (1) luokkaan kuuluvista.

6.2.3 Maantieteellisen sijainnin vaikutus ostovalintoihin

Ristiintaulukoidaan muuttujat **sijaintilääni** (kysymys 4), **miten tuki ohjaa maitotuotehankintoja toimipaikassa** (kysymys 21) ja **onko siirrytty käyttämään enemmän ykkösmaitoa tai rasvatonta maitoa kevytmaidon sijaan** (kysymys 22).

Näin saadaan selville vaikuttaako maantieteellinen sijainti toimipaikkaan hankittavien maitojen ja maitotuotteiden rasvapitoisuuteen.

Etelä-Suomen läänissä 72,4 % (21) toimipaikoista hankkii enemmän tukikelpoisia kuin tuettomia maitotuotteita. Yhtä paljon molempien ryhmien tuotteita hankkii 17,2 % (5) toimipaikoista. Enemmän tuettomia kuin tukikelpoisia tuotteita ostaa 3,4 % (1) toimipaikoista. Vastaamatta kysymykseen jätti 6,9 % (2) luokan vastaajista. Juomamaitona ykkösmaitoa ja rasvatonta maitoa on siirtynyt käyttämään 89,7 % (26) toimipaikoista. Kevytmaidon käyttää siten 6,9 % (2) toimipaikoista.

Länsi-Suomen läänissä 78,8 % (26) toimipaikoista hankkii enemmän tukikelpoisia kuin tuettomia maitotuotteita. Toimipaikoista 12,1 % (4) ostaa yhtä paljon molempien ryhmien tuotteita. Enemmän tuettomia kuin tukikelpoisia tuotteita hankkii 3 % (1) toimipaikoista. Vastaamatta kysymykseen jätti 6,1 % (2) luokan vastaajista. Juomamaitona ykkösmaitoa ja rasvatonta maitoa on siirtynyt käyttämään 81,8 % (27) toimipaikoista. Kevytmaidon käyttää 18,2 % (6) toimipaikoista.

Itä-Suomen läänissä 37,5 % (3) toimipaikoista hankkii enemmän tukikelpoisia kuin tuettomia maitotuotteita. Yhtä paljon molempien ryhmien tuotteita ostaa 25 % (2). Enemmän tuettomia kuin tukikelpoisia maitotuotteita hankkii 37,3 % (3) luokan toimipaikoista. Juomamaitona ykkösmaitoa ja rasvatonta maitoa on siirtynyt käyttämään 37,5 % (3) toimipaikoista. Kevytmaidon käyttää 62,5 % (5) toimipaikoista.

Oulun läänissä 62,5 % (5) toimipaikoista hankkii enemmän tukikelpoisia kuin tuettomia maitotuotteita. Saman verran molempien ryhmien tuotteita ostaa 25 % (2) toimipaikoista. Vastaamatta kysymykseen jätti 12,5 % (1) luokan vastaajista. Juomamaitona ykkösmaitoa ja rasvatonta maitoa on siirtynyt käyttämään 75 % (6) toimipaikoista. Kevytmaidon käyttää 12,5 % (1) toimipaikoista.

Lapin läänissä 45,5 % (5) toimipaikoista hankkii enemmän tukikelpoisia kuin tuettomia maitotuotteita. Saman verran molempien ryhmien tuotteita ostaa 27,3 % (3) toimipaikoista. Enemmän tuettomia kuin tukikelpoisia tuotteita hankkii 9,1 % (1) toimipaikoista. Juomamaitona ykkösmaitoa ja rasvatonta maitoa on siirtynyt käyttämään 36,4 % (4) toimipaikoista. Kevytmaidon käyttää siten 54,5 % (6) toimipaikoista.

Kun ristiintaulukoidaan muuttujat **ikä** (kysymys 2), **miten tuki ohjaa maitotuotehankintoja toimipaikassa** (kysymys 21) ja **onko siirrytty käyttämään enemmän ykkösmaitoa tai rasvatonta maitoa kevytmaidon sijaan** (kysymys 22). saadaan selville onko tukihausta vastaavan henkilön iällä vaikutusta toimipaikan maitotuotehankintoihin.

Ikäluokassa 31 – 40v enemmän tukikelpoisia kuin tuettomia maitotuotteita hankitaan 61,5 % (8) toimipaikoista. Yhtä paljon tukikelpoisia ja tuettomia tuotteita ostetaan 30,8 % (4) toimipaikoista. Enemmän tuettomia kuin tukikelpoisia tuotteita ostaa 7,7 % (1) toimipaikoista. Ykkösmaidon ja rasvattoman maidon käyttöön on siirtynyt 76,9 % (10) luokan toimipaikoista. Kevytmaidon käyttää 23,1 % (3).

Ikäluokassa 41 – 49v enemmän tukikelpoisia kuin tuettomia maitotuotteita hankkii 72 % toimipaikoista. Yhtä paljon molempien ryhmien tuotteita ostaa 12 % (3) toimipaikoista. Enemmän tuettomia kuin tukikelpoisia tuotteita hankkii 12 % (3) toimipaikoista. Ykkösmaidon ja rasvattoman maidon käyttöön on siirtynyt luokan toimipaikoista 72 % (18). Kevytmaidon käyttää 28 % (7).

Ikäluokassa 50v tai yli 66 % (33) hankkii enemmän tukikelpoisia kuin tuettomia maitotuotteita. Yhtä paljon molempien ryhmien tuotteita ostaa 18 % (9) toimipaikoista. Enemmän tuettomia kuin tukikelpoisia tuotteita hankkii 4 % (2) luokan toimipaikoista. Juomamaitona ykkösmaidon tai rasvattoman maidon käyttöön on siirtynyt 74 % (37) toimipaikoista. Kevytmaidon käyttää 20 % (10) toimipaikoista.

6.2.4 Ruoan ravitsemuksellisen laadun huomioiminen elintarvikehankinnoissa

Ristiintaulukoidaan muuttujat **sijaintilääni** (kysymys 4) ja **ruoan ravitsemuksellinen laatu hankinnoissa** (kysymys 23). Tällä halutaan selvittää alueellisia mielipide-eroja siitä, otetaanko ruoan ravitsemuksellinen laatu millä tasolla huomioon toimipaikan ruokailua koskevissa hankinnoissa. Taulukoissa 11 on ilmoitettu kysymyksen vastausvaihtoehdot.

TAULUKKO 11. Ruoan ravitsemuksellinen laatu hankinnoissa

Miten ruoan ravitsemuksellinen laatu otetaan mielestänne huomioon oppilaitostenne / päiväkotienne ruokailua koskevista hankinnoista yleensä
a) Täysin riittävästi
b) Melko hyvin
c) En osaa sanoa
d) Melko huonosti
e) Täysin riittämättömästi

Ravitsemuksellinen laatu otetaan elintarvikehankinnoissa täysin riittävästi huomioon Etelä-Suomen läänissä 58,6 % (17), Länsi-Suomen läänissä 51,5 % (17), Itä-Suomen läänissä 37,5 % (3), Oulun läänissä 37,5 % (1) ja Lapin läänissä 36,4 % (4) vastaajien mielestä.

Melko hyvin ravitsemuksellinen laatu huomioidaan Etelä-Suomen läänissä 37,9 % (11), Länsi-Suomen läänissä 48,5 % (16), Itä-Suomen läänissä 62,5 % (6), Oulun läänissä 50 % (4) ja Lapin läänissä 45,5 % (5) vastaajien mielestä.

Kukaan ei valinnut vastausvaihtoehtoja ”melko huonosti” tai ”täysin riittämättömästi”.

6.2.5 Tuen taloudellinen merkitys alueellisesti

Ristiintaulukoidaan muuttujat **sijaintilääni** (kysymys 4) ja **tuen taloudellinen merkitys** (kysymys 24). Tällä selvitetään koulumaitotuen merkitystä alueellisesti. Taulukossa 12 on ilmoitettu kysymyksen vastausvaihtoehdot.

TAULUKKO 12. Tuen taloudellinen merkitys

Miten koulumaitotuen taloudellinen merkitys toimipaikallenne on kehittynyt vuosien aikana
a) Merkitys on kasvanut oleellisesti
b) Merkitys on kasvanut jonkin verran
c) Merkitys ei ole muuttunut
d) Merkitys on vähentynyt jonkin verran
e) Merkitys on vähentynyt oleellisesti

Tuen taloudellinen merkitys toimipaikalle on kasvanut oleellisesti Etelä-Suomen läänissä 10,3 % (3) ja Länsi-Suomen läänissä 12,4 % (4) vastaajan mielestä.

Merkitys on kasvanut jonkin verran Etelä-Suomen läänissä 13,8 % (4), Länsi-Suomen läänissä 15,2 % (5), Itä-Suomen läänissä 25 % (2), Oulun läänissä 12,5 % (1) ja Lapin läänissä 27,3 % (3) vastaajan mielestä.

Merkitys ei ole muuttunut suurimman osan mielestä. Etelä-Suomen läänissä tätä mieltä on 51,7 % (15), Länsi-Suomen läänissä 54,5 % (18), Itä-Suomen läänissä 50 % (4), Oulun läänissä 75 % (6) ja Lapin läänissä 27,3 % (2) vastaajista.

Merkitys on vähentynyt jonkin verran Lapin läänissä, jossa tämän vastausvaihtoehdon valitsi 18,2 % (2) alueen vastaajista. Etelä-Suomen läänissä tätä mieltä oli 6,9 % (2), Länsi-Suomen läänissä 12,1 % (4) ja Itä-Suomen läänissä 12,5 % (1) vastaajista.

Merkityksen tunti vähentyneen oleellisesti Lapin läänissä 18,2 % (2) vastaajaa. Etelä-Suomen läänissä tätä mieltä oli vastaajista 10,3 % (3) ja Länsi-suomen läänissä sekä Itä-Suomen läänissä 12,5 % vastaajista.

6.3 Riippumattomuuden testaus

Sarake- ja rivimuuttujan välistä riippuvuutta selvitettiin χ^2 -riippumattomuustestin avulla. Suurimmalla osalla ristiintaulukoiduista muuttujista havaittiin, että yli 20 % odotetuista frekvensseistä oli pienempiä kuin viisi. Näillä muuttujilla χ^2 -testin edellytykset eivät ole voimassa.

Nollahypoteesin (H_0) oletus on, ettei muuttujien välillä ole riippuvuutta. χ^2 -riippumattomuustestin edellytykset ovat voimassa seuraavien muuttujien välisissä ristiintaulukoinneissa, joissa yhdenkään solun odotettu frekvenssi ei ole alle viiden ja pienimmät odotetut frekvenssit ovat yli sallitun minimiarvon yksi:

1. *hakijatyyppi ja onko siirrytty käyttämään enemmän ykkösmaito tai rasvatonta maitoa kevytmaidon sijaan.* Testauksen merkitsevyystaso, p-arvo on 0,219. Merkitsevyystaso on suurempi kuin 5 %, joten nollahypoteesia ei hylätä.

Hakijatyyppin ja seikan onko siirrytty käyttämään enemmän ykkösmaitoa tai rasvatonta maitoa kevytmaidon sijaan välillä on riippuvuutta, mutta tuloksia ei voi yleistää.

2. *hakijatyyppi ja hakemuksella olevien koulujen lukumäärä*. Testauksen p-arvo on 0,000. Merkitsevyystaso on pienempi kuin edes 1 %, joten nollahypoteesi hylätään. Hakijatyyppin ja hakemuksella olevien koulujen lukumäärän välillä on selvä merkitsevä riippuvuus.
3. *ikä ja onko siirrytty käyttämään ykkösmaitoa tai rasvatonta maitoa kevytmaidon sijaan*. Testauksen p-arvo on 0,814. Merkitsevyystaso on suurempi kuin 5 %, joten nollahypoteesia ei hylätä. Tukihauasta vastaavan henkilön iällä ja sillä onko siirrytty käyttämään ykkösmaitoa tai rasvatonta maitoa kevytmaidon sijaan on riippuvuutta, mutta tuloksia ei voi yleistää.

6.4 Korrelaatio

Lähtökohtaisesti hypoteesina on, H_0 : muuttujat ovat riippumattomia ja H_1 : muuttujat riippuvat toisistaan. Aineistosta tutkittiin korrelaatiota käyttäen Spearmanin järjestyskorrelaatiokerrointa r_s . Järjestyskorrelaatiokertoimen arvot ovat väliltä 0,290 ja 0,625, p-arvot pienempiä kuin 0,05 ja tulokset tilastollisesti merkitseviä (H_0 hylätään riskitasolla 0.01) seuraavien muuttujien välillä:

- 1) Sijaintilääni ja onko siirrytty käyttämään enemmän ykkösmaitoa tai rasvatonta maitoa kevytmaidon sijaan.
- 2) Onko siirrytty käyttämään enemmän ykkösmaitoa tai rasvatonta maitoa kevytmaidon sijaan ja miten tuki ohjaa maitotuotehankintoja toimipaikassa
- 3) Onko siirrytty käyttämään enemmän ykkösmaitoa tai rasvatonta maitoa kevytmaidon sijaan ja tuen taloudellinen merkitys
- 4) Edellisen tukipäätöksen euromäärä ja hakemuksella olevien koulujen lukumäärä

- 5) Miten tuki ohjaa maitotuotehankintoja toimipaikassa ja onko siirrytty käyttämään enemmän ykkösmaitoa tai rasvatonta maitoa kevytmaidon sijaan
- 6) Tuen taloudellinen merkitys ja onko siirrytty käyttämään enemmän ykkösmaitoa tai rasvatonta maitoa kevytmaidon sijaan

Näiden edellä mainittujen muuttujien välillä on siten keskinäistä riippuvuutta.

6.5 Keskiarvovertailut

6.5.1 Kruskall-Wallis H-testi

Kruskall-Wallis varianssianalyysi voidaan tehdä aineistolle, joka ei noudata normaalijakaumaa ja se soveltuu myös järjestysasteikon (esim. Likert-asteikko) muuttujille. Kruskall-Wallis H-testillä verrataan useamman kuin kahden ryhmän välistä keskiarvoa toisiinsa. Testissä halutaan selvittää sijaintiläänin vaikutusta siihen, miten tuki ohjaa maitotuotevalintoja toimipaikassa, onko siirrytty käyttämään ykkösmaitoa ja rasvatonta maitoa kevytmaidon sijaan, miten ruoan ravitsemuksellinen laatu otetaan huomioon elintarvikehankinnoissa ja miten tuen taloudellinen merkitys on kehittynyt vuosien kuluessa. Muuttuja ”sijaintilääni” luokittelee havainnot viiteen ryhmään.

Testisuure saa tilastollisesti merkitsevän tason $p = 0.001$ muuttujien sijaintilääni ja rasvattoman ja ykkösmaidon käyttöön siirtyminen välillä. Tämä kertoo siitä, että ryhmien välillä on tilastollisesti merkittävä ero $p < 0.01$.

6.5.2 Mann-Whitney U-testi

Tutkitaan Mann-Whitney U-testillä, mitkä luokittelevan muuttujan luokat poikkeavat toisistaan Kruskall-Wallis H-testissä tilastollisesti merkitsevän eron saaneessa ryhmässä: sijaintilääni ja onko siirrytty käyttämään rasvatonta tai ykkösmaitoa kevytmaidon sijaan.

Mann-Whitneyin U-testisuureen merkitsevyys (Asymp.sig) saa bonferroni-korjatun arvon $p = 0.005$ verrattaessa Etelä-Suomen lääniä Lapin lääniin ja Itä-Suomen lääniin. P-arvo on 0.05 Länsi-Suomen läänin ja Lapin läänin vertailussa. Muiden vertailujen osalta p-arvo on suurempi kuin 0.05. Tämä merkitsee sitä, että p-arvon ollessa pienempi kuin 0.05 ryhmien keskiarvojen välillä on eroja. Toisin sanoen tulos on, että sijaintiläänillä on näissä tietyissä tapauksissa vaikutusta siihen, onko siirrytty käyttämään rasvatonta ja ykkösmaitoa kevytmaidon sijaan.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tämän pro gradu -tutkielman tavoitteena oli tutkia koulumaitotukiohjelmaa Suomessa tuen kuntahakijoille ja tuen itse hakeville yksityisille kouluille ja päiväkodeille tehdyn kyselyn avulla. EU:n tukea maidon- ja maitotuotteiden käyttöön kouluissa ja päiväkodeissa on maksettu Suomessa vuodesta 1995 lähtien. Vallitseva ravitsemuspolitiikka on vaikuttanut merkittävästi vuosien varrella tuettujen tuotteiden valikoimaan. Rasvaisista tuotteista on siirrytty vähärasvaisiin ja rasvattomiin maitotuotteisiin.

7.1 Tärkeimmät havainnot

Tutkimustulosten mukaan kuntahakijat hankkivat toimipaikkoihinsa enemmän tukikelpoisia tuotteita kuin tuen itse hakevat yksityiset koulut ja päiväkodit. Yksityiset koulut ja päiväkodit ostavat kuntahakijoita useammin yhtä paljon sekä tukikelpoisia että tuettomia maitotuotteita. Enemmän tuettomia kuin tukikelpoisia tuotteita hankitaan vain vähän, tutkimuksessa yhteensä 6,7 prosenttiin kaikista toimipaikoista. Kuntahakijat ovat siirtyneet myös ykkösmaidon ja rasvattoman maidon käyttäjiksi hieman korkeammalla osuudella kuin yksityiset koulut ja päiväkodit. Yksityisistä kouluista ja päiväkodeista 30,8 prosenttia käyttää edelleen kevytmaitoa juomamaitona, kuntahakijoilla kevytmaitoa hankitaan 19 prosenttiin toimipaikoista.

Tuenhakijan kokoluokkaa mitattiin edellisen tukipäätöksen euromäärän perusteella sekä hakemuksella mukana olevien koulujen ja päiväkotien määrän avulla. Tukipäätöksen euromäärällä ei näyttänyt olevan vaikutusta maitotuotteiden hankintaan. Kaikissa euroluokissa suurin osa vastaajista ilmoitti, että he hankkivat enemmän tukikelpoisia kuin tuettomia maitotuotteita. Pienin määrä heitä, jotka hankkivat enemmän tukikelpoisia kuin tuettomia tuotteita oli kuitenkin alimmassa euroluokassa ja suurin määrä ylimmässä euroluokassa. Tulokset olivat samansuuntaisia, kun verrattiin ostovalintoja hakemuksella mukana olevien koulujen ja päiväkotien lukumäärään. Pienet toimipaikat ovat yleensä yksityisiä kouluja tai

päiväkoteja, ja he tekevät itsenäisesti päätöksen hankkimistaan maitotuotteista. Pienryhmissä toimiessaan erilaiset normit, arvot ja roolit vaikuttavat ihmisten kommunikointiin. (Lampikoski ym. 1994, 95) Kuntahakijalla on yleensä useita toimipaikkoja hoidettavana ja heillä on hankintoja varten muodostettu ostoryhmä, joka tekee hankintapäätökset. Ostoryhmän jäsenellä on organisaation välityksellä mahdollisuus hankkia tietoa ympäristöstä eri tavalla ja laajemmin kuin yksityisellä kuluttajalla (Webster & Wind 1972a, 18–19). Tämä voi vaikuttaa siihen, miksi yksittäiset pienet hakijat toimivat eri tavalla kuin kuntahakijat. Pienet yksityiset koulut ja päiväkodit saattavat ostaa maidot esimerkiksi lähikaupasta ja ostovalinnat voivat olla erilaisia jokaisella kauppakäynnillä, välillä ostetaan kevytmaitoa ja välillä rasvatonta maitoa. Kunnat puolestaan tekevät maitotuotehankintansa yleensä vakiotilauksena suoraan meijeri- tai kaupanalan yrityksestä ja hankittavat tuotteet ovat aina samoja.

Tuenhakijan maantieteellisellä sijainnilla ei näytä olevan tutkimuksen pohjalta vaikutusta siihen, hankitaanko toimipaikkoihin enemmän tukikelpoisia vai tuettomia maitotuotteita. Vaikutusta sijainnilla kuitenkin on siihen seikkaan, onko toimipaikoissa siirrytty käyttämään ykkösmaitoa ja rasvatonta maitoa kevytmaidon sijaan. Tutkimustulokset osoittavat, että Etelä-Suomen- ja Länsi-Suomen lääneissä kevytmaidon käyttö on vähentynyt merkittävästi enemmän kuin Itä-Suomen- ja Lapin lääneissä. Kuluttajan ostokäyttäytyminen vaihtelee teorian mukaan myös hyödykeryhmittäin ja alueittain (Lampikoski ym. 1994, 79).

Tukihausta vastaavan henkilön iällä ei tutkimustulosten mukaan ole yhteyttä siihen minkälaisia maitotuotteita toimipaikkoihin hankitaan, vaikka eri ikäryhmissä asenteet esimerkiksi maitotuotteiden rasvapitoisuutta kohtaan vaihtelisivatkin. Kaikissa ikäluokissa toimipaikkoihin hankitaan enemmän tukikelpoisia kuin tuettomia maitotuotteita. Myös kevytmaidon käyttöaste on jokaisessa vertaillussa ikäluokassa noin 20 %, joten mitään eroja ei ole myöskään siirtymisessä ykkösmaidon ja rasvattoman maidon käyttöön.

Ruoan ravitsemuksellinen laatu otetaan hankinnoissa huomioon vastaajien mielestä yleensä täysin riittävästi. Mielipiteissä ilmeni alueellisia eroja siirryttäessä etelästä pohjoiseen. Etelä-Suomen läänissä vastaajista lähes 60 prosenttia oli sitä mieltä, että ruoan ravitsemuksellinen laatu hankinnoissa huomioidaan täysin riittävästi, Länsi-

Suomen läänissä 51,5 prosenttia, Itä-Suomen ja Oulun lääneissä 37,5 prosenttia ja Lapin läänissä 36,4 prosenttia. Itä- ja Pohjois-Suomessa enemmistön mielestä ruoan ravitsemuksellinen laatu huomioidaan hankinnoissa melko hyvin. Tulosten perusteella ei voida tehdä kuitenkaan mitään yleistyksiä puoleen tai toiseen, koska vastaajien mielipiteet ovat hyvin omakohtaisia ja termi ”ravitsemuksellinen laatu” voidaan ymmärtää monella tapaa.

Loppupäätelmänä voidaan todeta, että tuki on ohjannut ostovalintoja Suomessa rasvattomampiin maitotuotteisiin, vaikka koulumaitotuen maksettu kokonaismäärä on laskenut noin 15 prosenttia vuoden 2009 määrästä 4,5 milj. euroa vuoteen 2010 verrattuna rasvaisimpien tuotteiden poistuttua tuettujen tuotteiden listalta Suomessa (Maaseutuvirasto 2011b, 30). Myös ikäluokkien pientyminen aiheuttaa kokonaistukipotin pientymistä. Tuen taloudellinen merkitys toimipaikoille on pysynyt vastaajien mielestä samana vuosien kuluessa.

Elintarvikkeiden terveellisyyteen liittyvät tutkimukset ovat tulleet erilaisiin johtopäätöksiin maitorasvan vaikutuksista ihmisen terveyteen. Ollaanko nyt oikealla tiellä, kun maitorasvan saantia lapsilta ja nuorilta vähennetään tukemalla rahallisesti vain rasvattoman ja ykkösmaidon käyttöä. Onko maidon ja maitotuotteiden sisältämä rasva kuitenkin niin tärkeä ravintoaine, että kasvavan lapsen ja nuoren soisi saavan sitä enemmän myös kouluruokailulla. Tämä on tärkeä kysymys pohdittavaksi.

7.2 Tutkimuksen luotettavuuden arviointi ja jatkotutkimusaiheet

Kvantitatiivisen tutkimuksen luotettavuutta voidaan arvioida arvioimalla tutkimuksen validiteettia eli onko mitattu sitä, mitä oli tarkoitus mitata (Kankkunen & Vehviläinen-Julkunen 2004, 41, 152). Perustana tutkimuksen luotettavuudelle on mittarin sisältövaliditeetti. Jos mittari on väärin valittu, on mahdotonta saada luotettavia tuloksi. (Kankkunen & Vehviläinen-Julkunen 2009, 152.)

Kyselylomakkeen kysymykset vastasivat kohtuullisen hyvin tutkimusongelmaan. Kyselylomaketta testattiin ennen vastaajille lähettämistä koulumaitotukihausta vastaavilla virkamiehillä Maaseutuvirastossa, ja tämä parantaa tutkimuksen validiteettia.

Tutkimuksen vastanneiden prosentuaalinen osuus jäi aika matalaksi (vastanneita 22,4 %) ja tutkimuskäyttöön vastauksista saatiin vain 16,6 prosenttia Webropol-vastausten ollessa analysointiin sopimattomia. Tämä seikka vaikuttaa tutkimuksen luotettavuuteen. Kyselyyn saatuja vastauksia voidaan kuitenkin pitää hyvin luotettavina, koska vastaajat ovat koulumaitotuesta vastaavia henkilöitä toimipaikoissaan ja tätä kautta tuntevat ja tietävät parhaiten koulumaitotukiasioihin liittyvät seikat omassa kunnassa/koulussa/päiväkodissa. Vastaajista yli 60 prosenttia oli hoitanut koulumaitotukeen liittyviä asioita toimipaikassaan neljä vuotta tai kauemmin. Heidän kokemuksensa asiasta on täten vankka ja vastaukset luotettavia. Kysymyksiin jätettiin vastaamatta vain vähän ja näissä tapauksissa joissa vastaamatta jätettiin, henkilö oli toiminut työssään vasta vähän aikaa, eikä hänellä ollut kysymykseen varmaa tietoa edustavaa vastausta. Tutkimuksen luotettavuutta lisää, ettei kysymyksiin ole vastattu periaatteella, että joka kohta täytetään vain sinne päin, vaikka oikeaa tietoa asiasta ei olisikaan. Vastaajat sijoittuvat kohtuullisen tasaisesti ympäri Suomea, joten otos on kattava.

Tutkimus tuotti uutta tietoa siitä, ohjaako koulumaitotuki (hintatukena) asiakkaiden maitotuotevalintoja siihen suuntaan mihin ravitsemuspolitiikalla, informaatio-ohjauksen keinoin, niitä yritetään ohjata. Aihetta ei ole aikaisemmin Suomessa tutkittu, EU-tasolla on tukiohjelmaa tarkasteltu vaikuttavuuden osalta viimeksi vuonna 2011 Euroopan tilintarkastustuomioistuimen toimesta.

Jatkotutkimuksena koulumaito-ohjelmaa voisi tarkastella esimerkiksi viiden vuoden kuluttua uudelleen ja tutkia, onko toimipaikoissa siirrytty lopullisesti käyttämään ykkösmaitoa ja rasvatonta maitoa vai onko muutos tapahtunut toiseen suuntaan kevytmaidon käytön lisääntymisenä. Tutkia voisi myös sitä, mistä johtuu, että tuenhakijan maantieteellisellä sijainnilla on yhteyttä siihen käytetäänkö juomamaitona rasvatonta ja ykkösmaitoa vai kevytmaidon ja onko itäsuomalaisien ja eteläsuomalaisien lasten kehityksessä ja terveydentilassa eroja tämän vuoksi. Olisi myös kiinnostavaa tutkia koulumaitotukiohjelman toimivuutta politiikkakeinona, eli hankittaisiinko toimipisteisiin maitoa ja maitotuotteita siinäkin tapauksessa ettei tukea maksettaisi ollenkaan.

LÄHTEET

- Abramson, M., Ireland, P., Raven, J., Thien, F., Walters, E.H., Wolfe, R. & Woods, R. 2003. Food and Nutrient Intakes and Asthma Risk in Young Adults. *American Journal of Clinical Nutrition*. Vol. 78, No 3/2003, 414-421.
- Alkula, P., Pöntinen, S. & Ylöstalo, P. 1994. Sosiaalitutkimuksen kvantitatiiviset menetelmät. 1-2. painos. Porvoo. 318 s.
- Brierty, E.G., Eckles, R.W. & Reeder, R.R. 1998. *Business Marketing*. 3. painos. New Jersey: Prentice-Hall.
- Boshuizen, H.C., Brunekreef, B., Gerritsen J., de Jongste, J.C., Kerkhof, M., Neijens, H.J., Smit, H.A., & Wijga, A.H. 2003. Association of Consumption of Products Containing Milk Fat with Reduces Asthma Risk in Pre-school Children: the PIAMA Birth Cohort Study. *Thorax* 58/2003, 567-572.
- Cashin, P. & McDermott, C. J. 2001. The Long Run Behavior of Commodity Prices: Small Trends and Big Variability. International Monetary Fund working paper No 01/68.
- Capacci, S., Mazzocchi, M., Shankar, B., Macias, J. B., Verbeke, W., Pérez-Cueto, F. A., Koziol-Kozakowska, A., Piórecka, B., Niedzwiedzka, B., D'Addesa D., Saba, A., Turrini, Aschemann-Wizel, J., Bech-Larsen, T., Strand, M., Wills, J. & Traill, W. B. Ilmestyy 2012. Policies to Promote Healthy Eating in Europe: Structured Reviews on Instruments and Their Effectiveness, *Nutrition Reviews*.
- Eduskunta. 1995. Maatalouspoliittisten päätösten vaikutuksesta kansanterveyteen. Kirjallinen kysymys 270. Viitattu 13.1.2011.
<http://217.71.145.20/TRIPviewer/show.asp?tunniste=KK+270/1995&base=erkys&palvelin=www.eduskunta.fi&f=WP>

Euroopan komissio. 1999. Evaluation of School Milk Measure, Final Report. CEAS Consultants (Wye) Ltd Centre for European Agricultural Studies & Institute for the Management of Dairy Companies Technische Universitat München. 163 s. Viitattu 13.1.2012.

http://ec.europa.eu/agriculture/eval/reports/schoolmilk/sum_en.pdf

Euroopan komissio. 2008a. European School Milk Scheme. Agriculture and Rural development, 17.10.2008. Viitattu 12.12.2011.

http://ec.europa.eu/agriculture/markets/milk/schoolmilk/index_en.htm

Euroopan komissio. 2008b. Komission asetus (EY) N:o 657/2008, neuvoston asetuksen (EY) N:o 1234/2007 soveltamista koskevista yksityiskohtaisista säännöistä maidon ja tiettyjen maitotuotteiden toimittamiseksi koulujen oppilaille myönnettävän yhteisön tuen osalta. Viitattu 28.1.2012. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:2008R0657:20111011:FI:PDF>

Euroopan komissio. 2009. Opas yhteiseen maatalouspolitiikkaan. Maatalous ja maaseudun kehittäminen. Viitattu 21.2.2012.

http://ec.europa.eu/agriculture/publi/capexplained/cap_fi.pdf

Euroopan parlamentti 2000. Maatalousmarkkinoita koskeva politiikka – yhteiset markkinajärjestelyt: perusrakenne. 12.10.2000. Viitattu 9.12.2011. http://www.europarl.europa.eu/factsheets/4_1_3_fi.htm

Euroopan tilintarkastustuomioistuin. 2011. Ovatko koulumaitoa ja kouluhedelmiä koskevat ohjelmat vaikuttavia? Erityiskertomus No 10/2011. Luxemburg: Euroopan unionin julkaisutoimisto. 64 s.

Europa. 2008. Tiivistelmät EU:n lainsäädännöstä. Maatalouden yhteinen markkinajärjestely. 31.5.2008. Neuvoston asetus (EY) N:o 1234/2007, annettu 22 päivänä lokakuuta 2007, maatalouden yhteisestä markkinajärjestelystä ja tiettyjä maataloustuotteita koskevista erityissäännöksistä (yhteisiä markkinajärjestelyjä koskeva asetus). Viitattu 9.12.2011.

http://europa.eu/legislation_summaries/agriculture/agricultural_products_markets/l67001_fi.htm

- FizRoy, P.T. 1976. Analytical Methods for Marketing Management. Tokio: McGraw-Hill.
- Glazer, A. & Hirshleifer, J. 1992. Price Theory and Applications. 5. painos. New Jersey: Prentice-Hall. 532 s.
- Griffith, R., Nesheim, L. & O'Connel, M. 2010. Sin Taxes in Differentiated Product Oligopoly: an Application to the Butter and Margarine Market. Cemmap working paper CWP37/10. The Institute of Fiscal Studies. London.
- Heikkilä, T. 1998. Tilastollinen tutkimus. 3. uudistettu painos. Helsinki: Oy Edita Ab. 320 s.
- Heikkilä, T. 2010. Tilastollinen tutkimus. Helsinki: Edita Prima Oy. 317 s.
- Holmberg, S., Stiernström, E-L., & Thelin, A. 2009. Food Choices and Coronary Heart Disease: A Population Based Cohort Study of Rural Swedish Men with 12 Years of Follow-up. International Journal of Environmental Research and Public Health 6/2009, 2626-2638.
- Holopainen, M. & Pulkkinen, P. 2008. Tilastolliset menetelmät. Helsinki: WSOY
- Houck, J. P. 1992. Elements of Agricultural Trade Policies. 191 s. University of Minnesota: Waveland Press, Inc.
- Irz, X. 2010. Modeling Physical Quantities of Food and Nutrients Consumed from Aggregate Data – with an Application to Finland. Agricultural Economics 41, 293–304.
- Irz, X. & Niemi, J. 2011. The Effectiveness of Differentiated Food Taxes in Promoting Dietary Quality and Nutritional Health: A Review of the International and Finnish Evidence. MTT:n raportti No 32. 33 s. Viitattu 13.1.2012. www.mtt.fi/mttraportti/pdf/mttraportti32.pdf
- Isoviita, A. & Lahtinen, J. 1998. Asiakaspalvelu ja markkinointi. Helsinki: Avaintulos.
- Kallio, P., Marttila, J. & Talpila, S-J. 2000. Maidon tarjontaketju Suomessa. Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen raportteja No 171. 74 s. Viitattu 20.2.2012. http://www.ptt.fi/dokumentit/rap171_1309060915.pdf

- Kankkunen, P. & Vehviläinen-Julkunen, K. 2009. Tutkimus hoitotieteessä. Helsinki: WSOY.
- Kotakorpi, K., Härkänen, T., Pietinen, P., Reinivuo, H., Suoniemi, I., Pirttilä, J. 2011. Terveysperusteisen elintarvikeverotuksen vaikutukset kansalaisten terveydentilaan ja terveyseroihin. THL:n raportti 7/2011.
- Kotler, P. 1988. Marketing Management: Analysis, Planning, Implementation and Control. 6. painos. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
- Kuluttajatutkimuskeskus. 2011a. Katsaus kuluttajapolitiikan nykytilaan. Keskustelualoitteita 39/2011. Viitattu 4.1.2012.
http://www.ncrc.fi/files/5485/2011_39_keskustelualoitteita_kulpo.pdf
- Kuluttajatutkimuskeskus 2011b. Kestävä ruokalautanen joukkoruokailun kestävän kehityksen edistäjänä. Kuluttajatutkimuskeskus, työselosteita ja esitelmää 130/2011. Viitattu 13.12.2011
http://www.kuluttajatutkimuskeskus.fi/files/5482/2011_130_tyoseloste_ruokalautanen.pdf
- KvantiMOTV 2011. Menetelmäopetuksen tietovaranto. Viitattu 1.1.2012.
<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/ristiintaulukointi/ristiintaulukointi.html>.
- Lahti-Koski M. & Siren M. 2004. Ravitsemuskertomus 2003. Kansanterveyslaitoksen julkaisuja B4/2004. Kansanterveyslaitos, epidemiologian ja terveyden edistämisen osasto, ravitsemusyksikkö. Helsinki: Hakapaino Oy. Viitattu 6.12.2011
http://www.ktl.fi/attachments/suomi/julkaisut/julkaisusarja_b/2004b4.pdf
- Lampikoski, K., Suvanto, P. & Vahvaselkä, I. 1994. Markkinoinnin menestystekijät. Porvoo: WSOY.
- Laurila, I. 1999. Suomen maidontuotannon ja – kulutuksen tulevaisuuden näkymät. Teoksessa: Korhonen, H. & Rantamäki, P. (toim.). Maidon uudet sovellukset. Maatalouden tutkimuskeskus. Tutkimusryhmän loppuraportti, 11–17.

- Maaseutuvirasto 2010a. Koulumaitotuen hakuopas. Maaseutuviraston julkaisusarja: Hakuoppaita ja ohjeita. Viitattu 12.1.2012.
http://www.mavi.fi/attachments/tasema/newfolder/5xGwtEcWd/koulumaitotuki_verkko_fin.pdf
- Maaseutuvirasto. 2010b. EU tukee maidon käyttöä kouluissa ja päiväkodeissa. Viitattu 23.1.2011.
<http://www.mavi.fi/fi/index/markkinatuet/koulumaitotuki.html>
- Maaseutuvirasto 2011. Tuen määrät ja tukitaso 1.1.2010 – 31.7.2011. PDF-dokumentti. Viitattu 12.1.2012.
http://www.mavi.fi/attachments/tasema/5mP5X1tdb/Tuotteet_ja_tuen_maara_alkaen_1.1_2010.pdf
- Maaseutuvirasto. 2011b. Maaseutuviraston toimintakertomus 2010. Viitattu 12.2.2012.
http://www.mavi.fi/attachments/mavi/tietoavirastosta/5xGvqqc6N/toimintakertomus_2010.pdf
- Maaseutuvirasto. 2012. Koulumaitotuen haku kaudelle 1.8.–31.12.2011 on nyt ajankohtaista. Viitattu 25.2.2012.
<http://www.mavi.fi/fi/index/markkinatuet/koulumaitotuki.html>
- Maito ja Terveys. 2012a. Kouluissa rasvaton maito on valtamaito. Maito ja Terveys ry. Tiedote 18.1.2012. Viitattu 27.1.2012.
http://www.maitojaterveys.fi/www/fi/tiedotteet/index.php?we_objectID=542
- Maito ja Terveys. 2012b. Maito maailmalla – koulussa ja päiväkodissa. Maito ja Terveys ry. Viitattu 19.1.2012.
http://www.maitojaterveys.fi/www/fi/koulumaito/artikkelit/maito_maailmalla-koulussa_ja_paivakodissa.php
- Maito ja Terveys. 2012c. Maidon kulutus maailmalla 2009. Viitattu 21.2.2012.
http://www.maitojaterveys.fi/www/fi/maitotietoa/maidon_ja_maitovalmisteiden_kulutus/Kulutuskaaviot/Maidon_kulutus_maailmalla_2009.php

- Mattila, K. 2011. Koulumaitotuki, 8.6.2011. Viitattu 17.3.2012.
http://www.amke.fi/www/fi/liitetiedostot/vanhemmat/MAVI-56076-v1-Alustus_koulumaitotuesta_8_6_2011.pdf
- Metsämuuronen, J. 2004. Pienten aineistojen analyysi. Parametrittomien menetelmien perusteet ihmistieteissä. Helsinki: International Methelp Ky.
- Metsämuuronen, J. 2005. Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteessä. Jyväskylä: Gummerus.
- MMM. 2003. Toimintaohjelma kansallisten ravitsemussuositusten toteuttamiseksi. Valtion ravitsemusneuvottelukunta. Komiteamietintö. Helsinki: Edita Prima Oy.
- MMM. 2008. Kouluruokailusuositus. Valtion ravitsemusneuvottelukunta. Helsinki: Savion Kirjapaino Oy. Viitattu 11.12.2011.
http://wwwb.mmm.fi/ravitsemusneuvottelukunta/Kouluruokailu_2008_kevyt_nettiin.pdf
- MMM. 2009a. Markkinajärjestelmillä säädellään maitotuotemarkkinoita. Viitattu 24.1.2011.
<http://www.mmm.fi/fi/index/etusivu/maatalous/maatalouspolitiikka/markkinajarjestelytjasentehtavat/maitotuotteet.html>
- MMM. 2009b. Koulumaitotukeen oikeutetut tuotteet vastaamaan ravitsemussuosituksia. Viitattu 24.1.2011.
http://www.mmm.fi/fi/index/ministerio/tiedotteet/p_756.html
- MMM. 2010a. Maatalouden yhteiset markkinajärjestelyt. Viitattu 24.1.2011.
<http://www.mmm.fi/fi/index/etusivu/maatalous/maatalouspolitiikka/markkinajarjestelytjasentehtavat.html>
- MMM. 2010b. Maidon markkinajärjestelmä ja maitomarkkinat. Viitattu 21.1.2011
<http://www.mmm.fi/fi/index/etusivu/maatalous/maatalouspolitiikka/markkinajarjestelytjasentehtavat/maitotuotteet/luelisaa.html>
- Peltola, O. 1998. Kuntien hankintakulttuuri. Vaasan yliopiston tutkimuslaitoksen julkaisuja No 74.
- Pekkarinen, J. & Sutela P. 2004. Kansantaloustiede. Helsinki: WSOY.

- Pekkarinen, J. & Sutela P. 2007. Kansantaloustiede. 12.painos. Helsinki: WSOY.
- Pohju, A. 2011. Maito maistuu nuorille aikuisille. Ravitsemuskatsaus 2/2011.
Koululaiset ja opiskelijat. 33.vuosikerta.
- Ritson, C. 1977. Agricultural Economics – Principles and Policy. Student Edition.
Collins Professional and Technical Books. Yhdistyneet Kuningaskunnat. 409 s.
- Sloman, J. 2000. Economics – fourth edition. Pearson Education Ltd. Englanti. 772 s.
- Smed, S., Jensen, J. D. & Denver, S. 2003. Socio-economic characteristics and the effect of taxation as a health policy instrument. Food Policy 32, 624 – 639.
- Tietohaarukka 2011. Tilastotietoa elintarvikealasta. Ruokatieto yhdistys ry.
- Tike. 2011a. Ravintotaseen ennakkotiedot: Mitä Suomessa syötiin vuonna 2010.
Matilda-maataloustilastot. Tiedote. Julkaistu 6.7.2011. Viitattu 16.12.2011.
http://www.maataloustilastot.fi/mita-suomessa-syotiin-vuonna-2010_fi
- Tike. 2011b. Hapatettujen maitovalmisteiden kulutus Suomessa 1960–2010, kg/henkilö/vuosi. Viitattu 21.2.2012.
http://www.maitojaterveys.fi/www/fi/maitotietoa/maidon_ja_maitovalmisteiden_kulutus/Kulutuskaaviot/Hapanmaitovalmisteiden_kulutus_Suomessa_1960_2010.php
- Tike. 2011c. Juuston kulutus Suomessa 1950–2010, kg/henkilö/vuosi. Viitattu 21.2.2012.
http://www.maitojaterveys.fi/www/fi/maitotietoa/maidon_ja_maitovalmisteiden_kulutus/Kulutuskaaviot/Juuston_kulutus_Suomessa_1950_2010.php
- Tike. 2011d. Maidon kulutus Suomessa 1950–2010, kg/henkilö/vuosi. Viitattu 21.2.2012.
http://www.maitojaterveys.fi/www/fi/maitotietoa/maidon_ja_maitovalmisteiden_kulutus/Kulutuskaaviot/Maidon_kulutus_Suomessa_1950_2010.php

- Tike. 2011e. Maidontuotanto vuosittain 1980–2010. Maito- ja maitotuotetilasto. Viitattu 20.2.2012. http://www.maataloustilastot.fi/maidon-kokonaistuotanto-2004_fi#cb=f27eca1465ed744&origin=http%3A%2F%2Fwww.maataloustilastot.fi%2Ff21437e8ed1cf1c&relation=parent.parent&transport=postmessage&type=resize&width=0&height=0
- Tilastokeskus. 2011. Elintarvikeomavaraisuus. Suomi lukuina, maa-, metsä- ja kalatalous. Viitattu 20.2.2012. http://www.stat.fi/tup/suoluk/suoluk_maatalous.html
- Tomek, W. G. & Robinson, K. L. 1990. Agricultural Product Prices – third edition. Cornell University Press. USA.
- Tomek, W. G. & Robinson, K. L. 2003. Agricultural Product Prices. 428 s. 4th Ed. Cornell University Press. USA.
- Tracy, M. 1993. Food and Agriculture in a Market Economy – an Introduction to Theory, Practice and Policy. APS-Agricultural Policy Studies. Belgium.
- Uusitalo, L. 1993. Markkinointi – Johdatus perusteisiin. Helsinki: Otava.
- Valtioneuvosto. 2005. Valtioneuvoston maatalouspoliittinen selonteko 20.10.2005. Viitattu 21.1.2011. http://wwwb.mmm.fi/tiedoteliitteet/051020_SELONTEKO.pdf
- Van der Hamsvoort, C.P.C.M. & de Vlieger, J.J. 1995. Recent and Future Developments in the Dutch Dairy Chain: Dairy Farms, Processing Industry, Distribution and Consumers. Teoksessa: Daniele Rama and Renato Pieri (toim.). The European dairy industry: Consumption changes, vertical relations and firm strategies. Milano: Franco Angeli. Italia.
- Varian, H. R. 2003. Intermediate Microeconomics – a modern approach. W. W. Norton & Company. New York. USA. 688 p.
- Voimaa maidosta. 2010. EU:n koulumaitojärjestelmä. Viitattu 12.12.2011. http://ec.europa.eu/agriculture/drinkitup/index_fi.htm
- Vuorisalo, S. 2012. Maito- ja maitotuotetilasto, joulukuu 2011 (ennakko). Viitattu 20.2.2012. <http://www.maataloustilastot.fi/tilasto/2025>

Wang, D. & Tomek, W. G. 2007. Commodity prices and unit root test. *American Journal of Economics*, 89, 4: 873-889.

Webster, F. E. & Wind, Y. 1972b. *Organizational Buying Behavior*. New Jersey: Prentice-Hall.

Winders, B. 2009. *The Politics of Food Supply – U.S. Agricultural Policy in the World Economy*. Foreword by Scott, J.C. Yale University Press. New Haven and London. 247 s.

LIITE 1. Asiakaskysely

ASIAKASKYSELY

18.5.2010

Maaseutuvirasto

Markkinatukiosasto / sisämarkkinayksikkö

(Koulumaitotuki)

PL 405

60101 SEINÄJOKI

SÄHKÖISEN ASIOINTIPALVELUN KEHITTÄMISEEN TÄHTÄÄVÄ KYSELY KOULUMAITOTUEN ASIAKKAILLE (KUNNAT SEKÄ TUEN ITSE HAKEVAT KOULUT JA PÄIVÄKODIT)

Voit palauttaa kyselyn Maaseutuvirastoon mukana olevassa vastauskuoressa 31.8.2010 mennessä (postimaksu on valmiiksi maksettu). Vaihtoehtoisesti kyselyn voi täyttää internetissä koulumaitotuen www-sivuilla kohdasta "Sähköinen asiointipalvelu". Kysely on avoinna 31.8.2010 asti.

Kiitos vastauksistasi!

Rastita haluamasi vaihtoehdot.

1. Sukupuoli

a) ☐ Nainen b) ☐ Mies

2. Ikä

a) ☐ alle 30v b) ☐ 31- 40 v c) ☐ 41 - 49v d) ☐ 50v tai yli

3. Koulutus (viimeksi suoritettu)

a) ☐ Peruskoulu b) ☐ Ammatillinen koulutus
c) ☐ Opisto tai ammattikorkeakoulu d) ☐ Yliopisto

4. Lääni, jossa kuntanne / toimipaikkanne sijaitsee

a) ☐ Etelä-Suomen lääni b) ☐ Länsi-Suomen lääni c) ☐ Itä-Suomen lääni
d) ☐ Oulun lääni e) ☐ Lapin lääni f) ☐ Ahvenanmaan maakunta

4.1 Hakijatyyppi, jota edustan

a) ☐ Kuntahakija b) ☐ Itsehakija (yksityiset koulut ja päiväkodit)

4.2 Jos rastitit edellisessä kysymyksessä ruudun b) itsehakija, niin kumpi seuraavista?

- a) ☐ Yksityinen koulu b) ☐ Päiväkoti

5. Edellisen tukipäätöksenne euromäärä

- a) ☐ 100 - 500 euroa b) ☐ 501 - 1000 euroa
c) ☐ 1001 - 3000 euroa d) ☐ 3001 euroa tai enemmän

6. Hakemuksellanne mukanaolevin koulujen / päiväkotien keskimääräinen lukumäärä

- a) ☐ 1 - 3 kpl b) ☐ 4 - 10 kpl c) ☐ 11 kpl tai enemmän

7. Kauanko olet vastannut edustamasi kunnan / koulun / päiväkodin koulumaitotukihakemuksen täyttämisestä?

- a) ☐ Alle vuoden b) ☐ 1-3 vuotta a) ☐ 4 vuotta tai kauemmin

8. Onko koulumaitotuen hakuopas sinulle tuttu?

- a) ☐ Kyllä on b) ☐ Ei ole

9. Kuinka usein käytät tietokonetta (työssäsi tai vapaa-ajalla)?

- a) ☐ Lähes päivittäin b) ☐ Viikoittain
c) ☐ Muutamia kertoja kuukaudessa d) ☐ En käytä tietokonetta lainkaan

10. Onko sinulla sähköpostiosoite?

- a) ☐ Kyllä on b) ☐ Ei ole

11. Käytätkö sähköpostia

- a) ☐ Kyllä b) ☐ En

12. Miten kuntanne / koulunne / päiväkotinne koulumaitotuki haettiin viimeksi (hakukausi syksy 2009)?

- a) ☐ Sähköisen asiointipalvelun kautta (tunnuksia käyttäen, osoitteessa <https://korpi.mmm.fi/>)
b) ☐ Käsien täytettävällä lomakkeella, joka postitettiin
c) ☐ Sähköisesti laskevalla lomakkeella, joka postitettiin

13. Oletko aikeissa hankkia tunnuksia koulumaitotuen sähköiseen asiointipalveluun?

- a) ☐ Minulla on jo koulumaitotuen sähköisen asiointipalvelun käyttäjätunnukset
b) ☐ Aion hankkia tunnuksia jo kevään 2010 hakukautta varten
c) ☐ Aion hankkia asiointitunnuksia myöhemmin
d) ☐ En aio hankkia koulumaitotuen sähköisiä asiointitunnuksia lainkaan

14. Aiotko jättää tukihakemuksen sähköisen asiointipalvelun kautta?

- a) ☐ Aion jättää tukihakemuksen sähköisesti jo kevään 2010 hakukauden osalta
- b) ☐ En vielä tiedä hakemuksen jättötapaa
- c) ☐ En jätä tukihakemusta sähköisesti

15. Miten tärkeänä pidät seuraavanlaista sähköisen asiointipalvelun koulutusta tai ohjeistusta?

	Erittäin tärkeä	Tärkeä	Vähemmän tärkeä	Ei tärkeä
a) Yleisöluento	☐	☐	☐	☐
b) Käyttöohje internetissä	☐	☐	☐	☐
c) Asiointipalvelusta löytyvä ohjeistus	☐	☐	☐	☐

15.1 Jos sinulla on ehdotuksia muunlaisesta koulutuksesta tai ohjeistuksesta niin kerro niistä tässä.

--

16. Miten tärkeänä pidät seuraavanlaisen käyttötuen saamista sähköisen tukihaun aikana?

	Erittäin tärkeä	Tärkeä	Vähemmän tärkeä	Ei tärkeä
a) Henkilökohtainen puhelinneuvonta	☐	☐	☐	☐
b) Sähköposti palvelu	☐	☐	☐	☐

17. Miten tärkeänä pidät seuraavanlaisia sähköisen asiointipalvelun ominaisuuksia?

	Erittäin tärkeä	Tärkeä	Vähemmän tärkeä	Ei tärkeä
a) Hakemuslomakkeet on helpompi täyttää sähköisesti	☐	☐	☐	☐
b) Hakemuskopiot syntyvät valmiiksi	☐	☐	☐	☐
c) Hallinnon tallennusvirheet poistuvat	☐	☐	☐	☐
d) Sähköinen asiointipalvelu ohjaa hakemuksen täyttämässä	☐	☐	☐	☐
e) Hakemusta on helppo muuttaa tukihakemusten jättöaikana	☐	☐	☐	☐
f) Sähköisen tukihaun järjestelmässä on valmiina esitötetty pohja edellisen vuoden hyväksytystä hakemuksesta	☐	☐	☐	☐
g) Sähköisestä asiointipalvelusta voi seurata hakemuksen tapahtumatietoja (esim. sähköpostikuittaus Maaseutuvirastoon lähetetystä tukihakemuksesta)	☐	☐	☐	☐

17.1 Kerro vapaasti omista kokemuksistasi sähköisen asiointipalvelun ominaisuuksissa

18. Mitä sähköisessä asiointipalvelussa pitäisi mielestäsi olla tulevaisuudessa?

	Erittäin tärkeä	Tärkeä	Vähemmän tärkeä	Ei tärkeä
a) Koontilomakkeet	☐	☐	☐	☐
b) Asiakaskirjeet	☐	☐	☐	☐
c) Tietoa voimassaolevista tukikelpoisista tuotteista ja tuen määrästä	☐	☐	☐	☐

18.1 Jos sinulla on muita toiveita sähköisen asiointipalvelun sisällön suhteen, niin kerro niistä tässä.

19. Miten merkittävästi seuraavat syyt tai väittämät vaikuttavat siihen, ettet halua jättää tukihakemusta sähköisen asiointipalvelun kautta?

	Erittäin tärkeä	Tärkeä	Vähemmän tärkeä	Ei tärkeä
a) En käytä mitään sähköisiä palveluja	☐	☐	☐	☐
b) Käytän vain vähän sähköisiä palveluja kuten nettipankkia tms.	☐	☐	☐	☐
c) Tietoliikenneyhteydet eivät toimi luotettavasti	☐	☐	☐	☐
d) Hakemukseen jää virheitä	☐	☐	☐	☐
e) Hakemus ei kirjaudu järjestelmään ja hakemus joutuu hukkaan	☐	☐	☐	☐
f) Tiedot joutuvat väärin käsiin	☐	☐	☐	☐
g) Järjestelmään kirjautuminen on hankalaa	☐	☐	☐	☐

h) Salasanat ja tunnusluvut ovat kateissa tai eivät toimi	☐	☐	☐	☐
i) Ohjeistusta on liian vähän	☐	☐	☐	☐
j) En ole saanut tarpeeksi tietoa koulumaitotuen sähköisestä asiointipalvelusta	☐	☐	☐	☐
k) Vähäinen kokemus sähköisistä palveluista	☐	☐	☐	☐
l) ATK-taitojen riittämättömyys	☐	☐	☐	☐
m) Tukihakemuksen täyttäjän vaihtuminen	☐	☐	☐	☐
n) En ole kuullut mahdollisuudesta hakea tukea sähköisen asiointipalvelun kautta	☐	☐	☐	☐
o) Käytössäni ei ole tietokonetta	☐	☐	☐	☐

20. Jos sinulla on jotain muita syitä, miksi et käytä sähköistä asiointipalvelua, niin voit kertoa niistä tässä lyhyesti.

21. Miten koulumaitotukeen oikeutetuille tuotteille maksettava tuki ohjaa lapsille ja koululaisille tarjottavien maitotuotteiden hankintoja toimipaikassanne? (Ei koske ruoanvalmistukseen käytettyjä maitotuotteita)

- a) ☐ Ostamme enemmän tukikelpoisia kuin tukikelvottomia maitotuotteita
- b) ☐ Ostamme tukikelpoisia ja tukikelvottomia maitotuotteita yhtä paljon
- c) ☐ ostamme enemmän tukikelvottomia kuin tukikelpoisia maitotuotteita

22. Onko kouluissanne / päiväkodeissanne siirrytty käyttämään enemmän ykkösmaitoa tai rasvatonta maitoa kevytmaidon sijaan? (Ei koske ruoanvalmistukseen käytettyä maitoa)

- a) ☐ Kyllä b) ☐ Ei

23. Miten ruoan ravitsemuksellinen laatu (terveellisyys) otetaan mielestänne huomioon oppilaitostenne / päiväkotienne ruokailua koskevissa hankinnoissa yleensä?

a) Täysin riittävästi	b) melko hyvin	c) En osaa sanoa	d) Melko huonosti	e) Täysin riittämättömästi
☐	☐	☐	☐	☐

24. Miten koulumaitotuen taloudellinen merkitys toimipaikallenne on kehittynyt vuosien aikana?

a) Merkitys on kasvanut oleellisesti	b) Merkitys on kasvanut jonkun verran	c) Merkitys ei ole muuttunut	d) Merkitys on vähentynyt jonkin verran	e) Merkitys on vähentynyt oleellisesti
☐	☐	☐	☐	☐

25. Montako tuntia keskimäärin vuositasolla käytätte koulumaitotukiasioiden hoitamiseen (tukihakemus, hakemuksen liitteet, koontilomakkeet yms.)

_____ tuntia

26. Muut terveiset tai mielipiteet Maaseutuvirastolle koulumaitotukiasioissa.